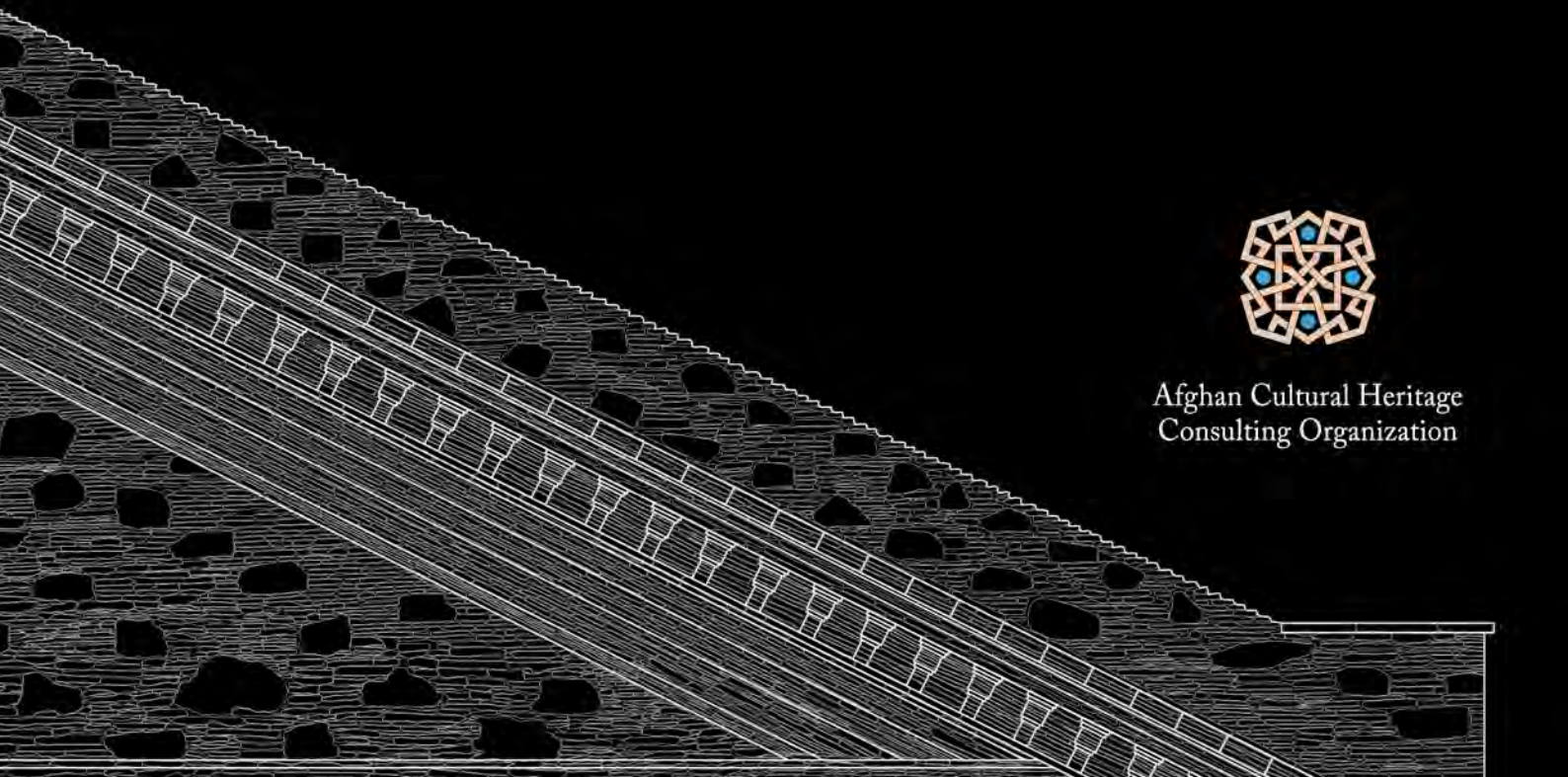

**CONSERVATION OF BUDDHIST-ERA
BUILT HERITAGE, SHEWAKI
KABUL, AFGHANISTAN
2020-22**

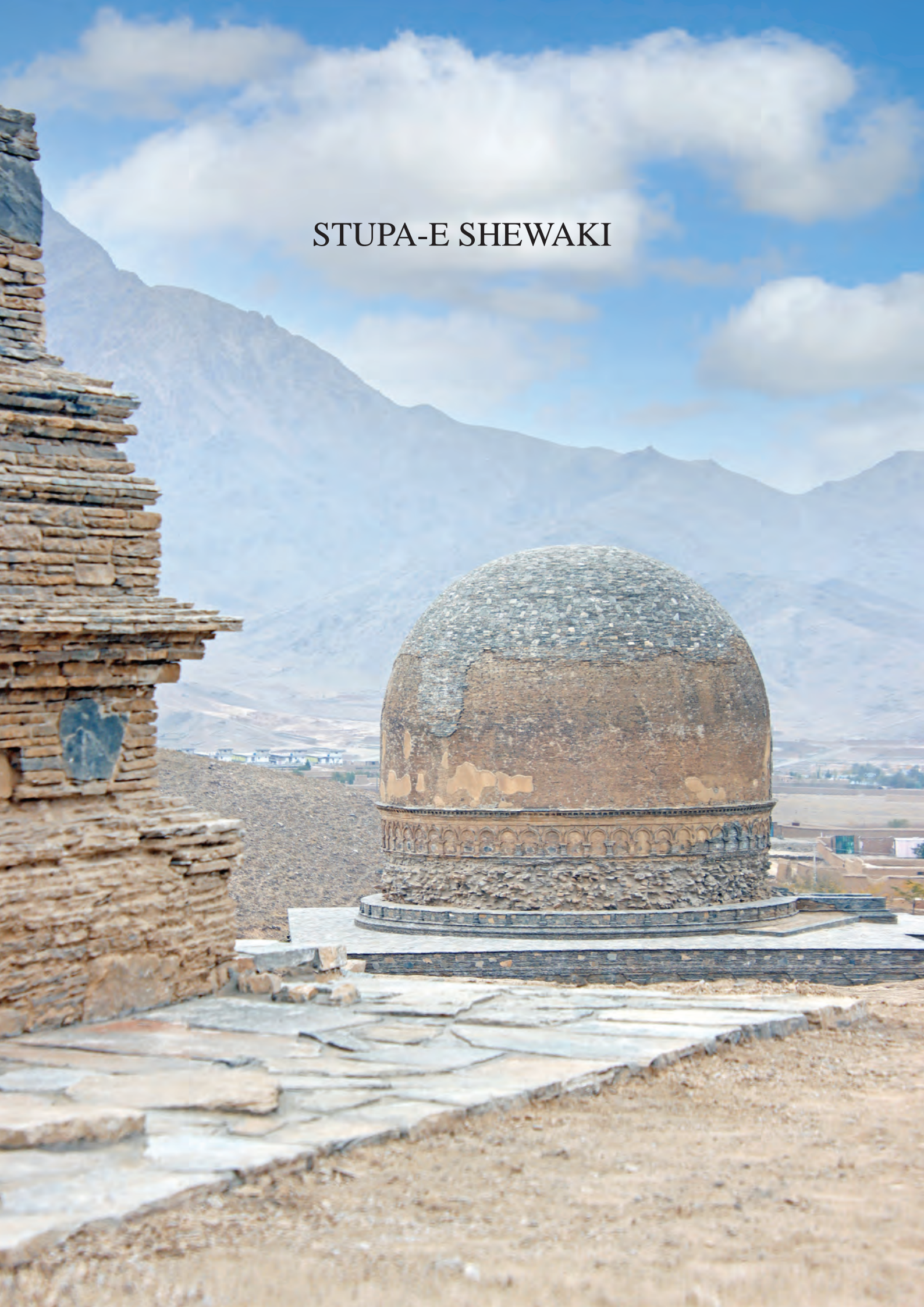

Afghan Cultural Heritage
Consulting Organization

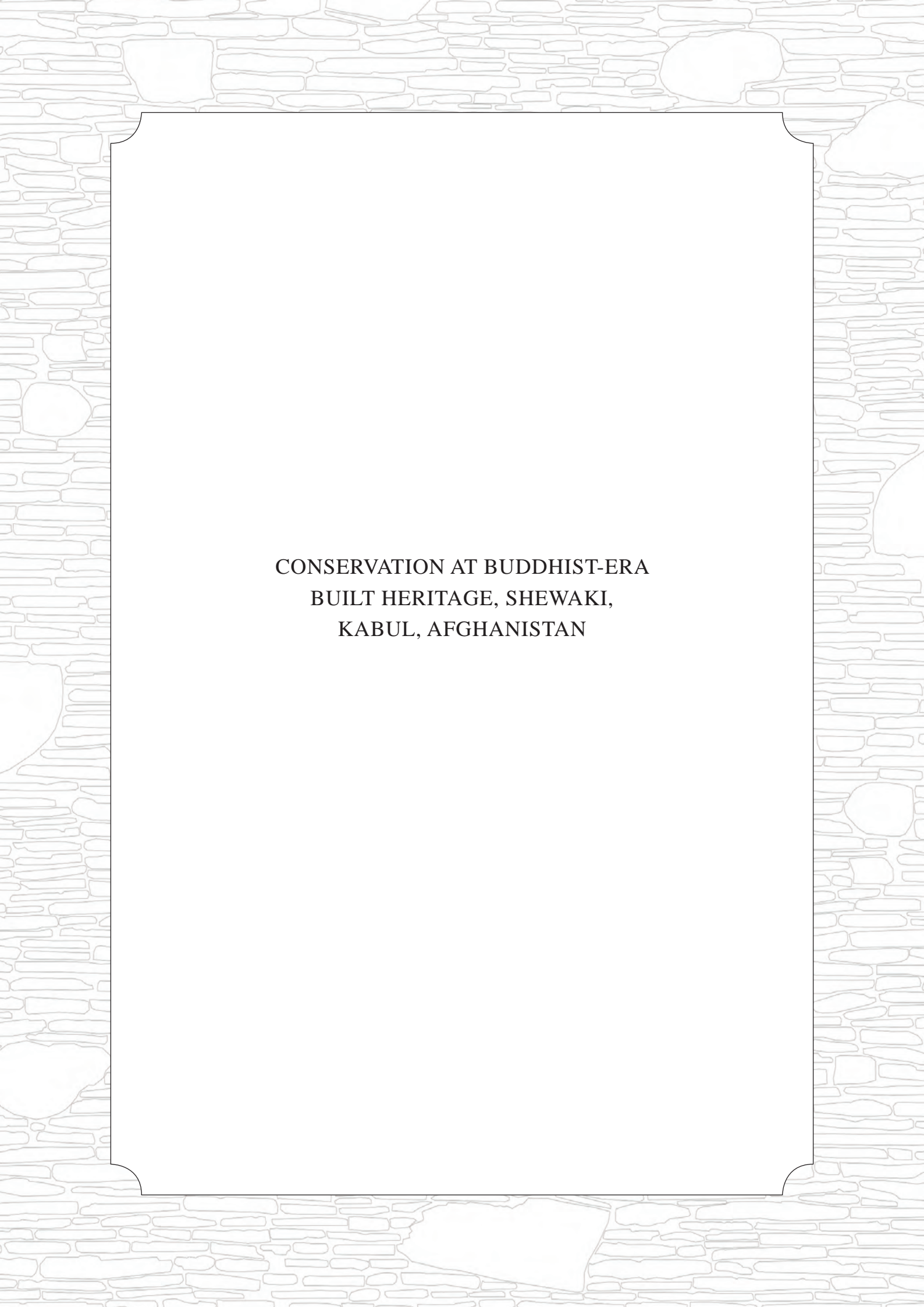

STUPA-E SHEWAKI

CONSERVATION AT BUDDHIST-ERA
BUILT HERITAGE, SHEWAKI,
KABUL, AFGHANISTAN

Afghan Cultural Heritage Consulting Organization

Kabul, Afghanistan

(2023)

Unless otherwise credited, text, photos & drawings © ACHCO

Publication layout: Farhad Soroush

Prepared and printed with financial support from the International Alliance for the protection of heritage in conflict areas (ALIPH) under project 2019-1337 Conservation of Buddhist stupa, Shewaki, Kabul province, Afghanistan.

Preface and Acknowledgments

This publication outlines the documentation and conservation of the stupa complex at Shewaki, undertaken by ACHCO, with financial support from Aliph Foundation, between January 2020 and November 2022. The project is one of a number of initiatives implemented by ACHCO that aim to safeguard Afghanistan's built heritage. It follows work on two other Buddhist sites, Topdara (Parwan) and Tepe Maranjan in Kabul, between 2016 and 2020 that is described in a separate publication.

Drawing on previous scholarship about the Buddhist era, as well as ACHCO's recent documentation at Topdara and other sites, the aim here is to contribute to an understanding of a significant period in the history of the region. Given that the primary aim of activities at Shewaki was conservation of the surviving fabric, the focus here is on the construction techniques and architectural language employed between 3rd and 5th centuries, when it is believed that the stupa and associated structures were constructed or altered. The reasoning behind decisions made during the various stages of the project upon discovery of long-buried sections of the original masonry of the *anda* (platform) is also addressed. The scale of the *vihara* (monastic centre) that has emerged during the work at Shewaki suggests that the cluster of other Buddhist sites that have been identified in an area that lay along an important trade and pilgrimage route at the time, merit further investigation and safeguarding.

Today, the stupa is part of a landscape that is intimately familiar to the villagers of Shewaki, who recognize the intrinsic value of an important monument in their midst. The sense of local 'ownership' by the community, many of whose members took part in the conservation work, is at odds with outside perceptions that Afghanistan's cultural heritage, and in particular Buddhist sites, are somehow vulnerable. The investment at Shewaki was made in the belief that the community will, to the best of their ability, safeguard the site, as they have for generations.

In addition to the residents of the area, many of whom were employed on the project, the conservation at Shewaki would not have been possible without the contribution of staff from the Afghan Institute of Archaeology led by Azizuddin Wafa (Mohammad Jan Zahidi, Muhammad Salem Dadguster, Mohammad Younis Faieq, Ali Jawid Baktash, Muhammad Asem Samemi, Mohammad Nasim Nuzhat, Abdul Hamid Faizi, Mustafa Salehi, Naimatullah Mohammadi, Ehsanullah Rahimi, Shah Mohammad, Mohammad Atiq Abasi and Feda Mohammad) and the department for Safeguarding of Historic Monuments of the Islamic Republic of Afghanistan (Shafiullah Wahedi) and (after August 2021) the Islamic Emirate of Afghanistan.

The ACHCO project team comprised Eng. Habib Noori, Eng. Jalil Rayan, Eng Behzad Paya, Farhad Soroush, Eng Zuhra Ghani, and Eng Fatima Fardukht with administrative support from Wahid Ahmad Sakhi and Masood Shah Gulabzai and technical inputs from Jolyon Leslie.

General view from north west of the stupa and outer platform 2022

Geographic and Historic Context

Situated some 20 kilometres to the south-east of Kabul and at an altitude of 1925 metres above sea-level, the site takes its name from the nearby settlement of Shewaki¹. The stupa is the best-preserved of dozens of Buddhist historic remains that have been identified along the foothills of the Monaray Ghar mountains, south of the Kabul river valley. It was along this wide valley that an important trade and pilgrimage route ran, and which may account for this cluster of sites listed below, prepared by staff of the Afghan Institute of Archaeology.

No.	Type	Site name	Location	X	Y	Elevation (m)
1	Stupa	Tapeshah	Yakhdara	69.26938	34.43153	1962
2	Ruins	Tapeshah	Yakhdara	69.27092	34.4292	1990
3	Vihara	Sanglashmak	Yakhdara	69.26393	34.42614	1965
4	Ruins	Yakatoot	Yakhdara	69.26748	34.42356	2085
5	Vihara	Yakatoot	Yakhdara	69.26678	34.42366	2081
6	Monstery	Sanglakhchan	Yakhdara	69.26358	34.4257	1966
7	Spring	Sanglakhchan	Yakhdara	69.26292	34.42537	1975
8	Ruins	Sanglakhchan	Yakhdara	69.26219	34.42524	1988
9	Stupa	Sanglakhchan	Yakhdara	69.26199	34.42416	1995
10	Vihara	Sanglakhchan	Yakhdara	69.26072	34.42504	1990
11	Ruins	Sanglakhchan	Yakhdara	69.26037	34.42516	1998
12	Spring	Senjetak	Yakhdara	69.25137	34.42992	1985
13	Ruins	Senjetak	Yakhdara	69.25059	34.43021	2002
14	Stupa	Darezendan	Barantai	69.2438	34.4334	2030
15	Tower	Darezendan	Barantai	69.24162	34.43184	2118
16	Ruins	Darezendan	Barantai	69.24118	34.43084	2154
17	Tower	Darezendan	Barantai	69.23962	34.43108	2141
18	Stupa	Darezendan	Barantai	69.23956	34.43008	2171
19	Spring	Darezendan	Barantai	69.23907	34.42997	2161
20	Ruins	Kanedobai	Kamari	69.30482	34.45241	1936
21	Stupa	Kanedobai	Kamari	69.31094	34.44901	2015
22	Ruins	Kanedobai	Kamari	69.31237	34.44811	2045
23	Ruins	Abchakan	Kamari	69.2944	34.44547	1953
24	Ruins	Abchakan	Kamari	69.29525	34.44514	1961
25	Ruins	Abchakan	Kamari	69.30614	34.44516	2002
26	Stupa	Abchakan	Kamari	69.30638	34.44469	1999
27	Ruins	Abchakan	Kamari	69.30683	34.44428	2012
28	Ruins	Abchakan	Kamari	69.30698	34.4436	2012
29	Stupa	Abchakan	Kamari	69.30608	34.44324	2013
30	Stupa	KarizAmin	Shewaki	69.28084	34.441014	1925
31	Vihara	KarizAmin	Shewaki	69.282212	34.441009	1935
32	Vihara	KarizAmin	Shewaki	69.278203	34.440256	1933

Kabul

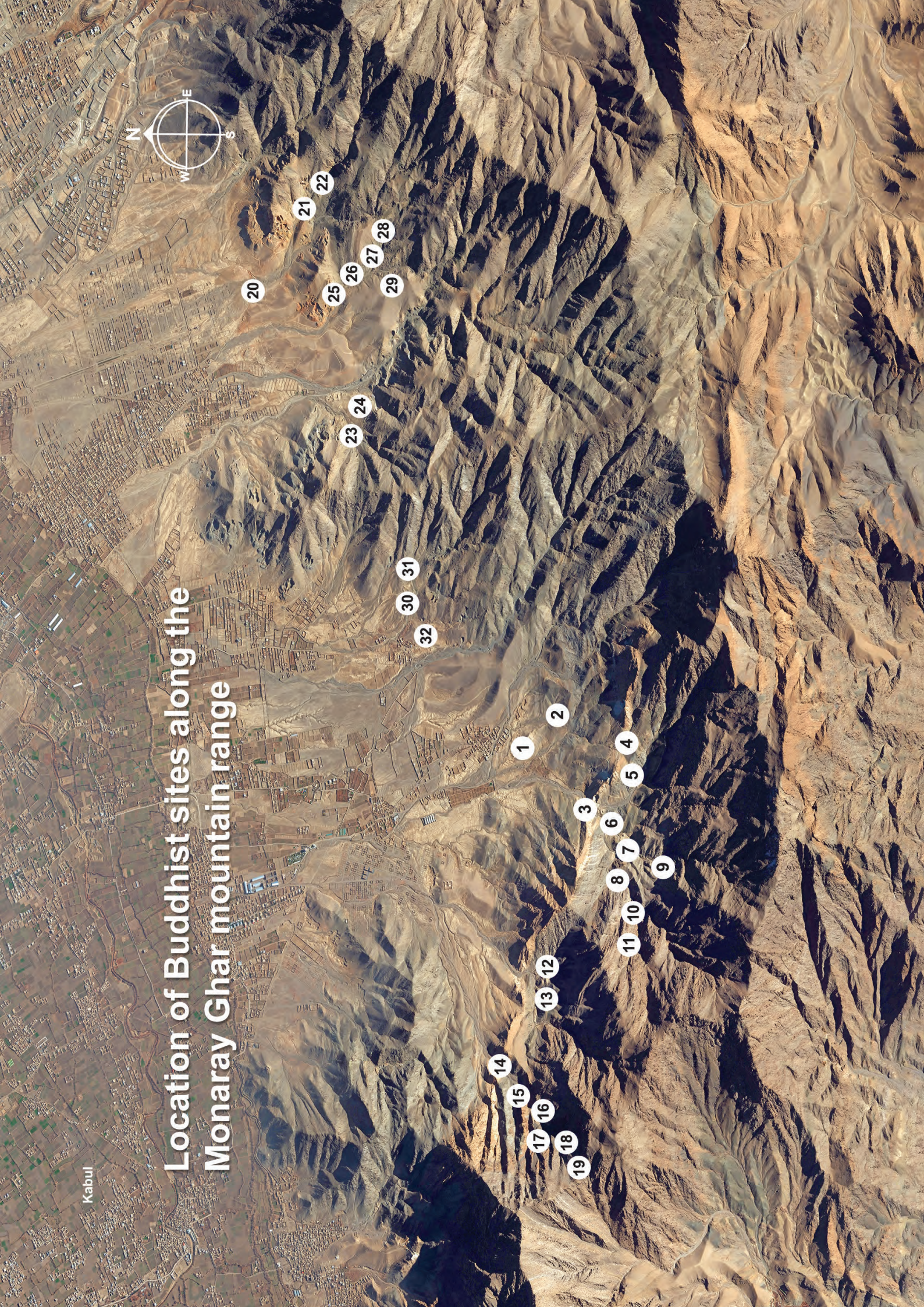
Location of Buddhist sites along the Monaray Ghar mountain range

- 20
- 21
- 22
- 25
- 26
- 27
- 28
- 29

- 23
- 24
- 30
- 31
- 32

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10
- 11
- 12
- 13
- 14
- 15
- 16
- 17
- 18
- 19

It has been suggested that Buddhist *vihara* were widespread in the region, wherever a population and resources could sustain themⁱⁱ. Relatively little is known as yet, however, about the social context in which these complexes were planned, constructed and managed, or indeed the livelihoods or pattern of settlement of those who lived near themⁱⁱⁱ.

The basic architectural form of the main stupa at Shewaki is similar to that on other examples that survive in the region, although they differ significantly in scale. It is clear that a high degree of physical conformity, at least in terms of shape and proportions, was important to those who commissioned and worshipped at the stupas. Given that many of the buildings are thought to have been built between 3rd and 5th centuries, some continuity in technical skills required for their design and construction must have existed in the region over many generations^{iv}.

For all their similarities however, the stupas in the Kabul region differ in one important aspect; orientation. Rather than in relation to a fixed cardinal points, they tend to be located and oriented in a manner to ensure visibility, and thereby attract passing pilgrims^v. The main axis at Shewaki, defined by the stair that leads to the *anda* (platform), is oriented to the north, from where worshippers would have approached the complex from the Kabul river plain. By contrast, the orientation of Topdara is to the east, facing a pilgrimage route that skirted the Koh-e Daman plain, while at Guldara it is to the south, from where pilgrims would have approached the complex. The visibility of most, if not all, stupas would have been enhanced by an external finish of plaster and paint, as well as umbrella-like structures (*chatra*) and banners on the apex of the dome^{vi}. Shewaki is unusual in having retained areas of lime plaster on both the dome and drum^{vii}.

North side of stupa 1972 (Mizuno)

While this is not evident at Shewaki today, proximity to a source of water is something common to most large monastic sites in the region. There are a number of springs in mountain gulleys nearby and an underground *karez* runs just to the south of the stupa, flowing in a westward direction; together these might have provided a reliable supply of water for

inhabitants of the *vihara* and pilgrims. Excavations during the conservation work revealed layers of sediment and rock that over time transformed the topography on the site, as material was washed down from the mountain slopes during seasonal flash-floods. Remains of masonry walls that are likely to have been part of residential quarters to the east of the main stupa lie 3 metres below the current ground level, so it is possible that an earlier source of surface water was disturbed or diverted over time.

Based on a comparison with architectural characteristics elsewhere in the region, the stupa at Shewaki is likely to have been built in several phases between 3rd and 5th century CE, possibly around an earlier structure dating from 1st or 2nd century^{viii}. Unlike many other stupas of the period, much of the articulation around the drum and the lower levels of the *anda* at Shewaki survives^{ix}. Applied decoration that might originally have been attached to the structure has however long since disappeared. Finds elsewhere suggest that this may have been in the form of schist panels or plaster elements, fixed to the masonry. These would have portrayed key figures or episodes from the life of the Buddha and, along with sculpture set in niches in the *anda* and the axial niche on the north side of the dome, these elements would have been intended to edify lay worshippers, many of whom may at the time been illiterate.

Ongoing conservation of remains of stucco sculpture on outer platform 2022

Fragments of clay and stucco figures excavated in what are likely to have been chapels on the outer platform at Shewaki were probably endowed over time by donors. Construction on this scale would have required considerable resources and, at a period when trade and commerce generated significant wealth among a mercantile class, one or more of whom may have commissioned the stupa itself. Donations from pilgrims doubtless contributed to meeting a proportion of the expenses of monastic orders, but it is likely that they also had land holdings that would have generated additional income.

Aerial view of excavation of settlement at Mes Aynak, Logar province 2015 (Brent E. Huffman)

Lay members of monastic orders are thought to have also participated directly in commercial activity. The remains of small primitive forges, along with scattered deposits of copper slag, excavated on the outer platform at Shewaki provide are evidence of artisanal working of copper. The mining and smelting of copper on an industrial scale at Mes Aynak, 30 km to the south, bears out the significant contribution of minerals to the economy of the region since ancient times. The wealth that this evidently generated makes it probable likely that larger monastic Buddhist orders were also centres of political power at the time^x.

SHEWAKI, KABUL, AFGHANISTAN 2020-22

There are not known to be any contemporary written references specifically to Shewaki, although its size suggests that it must have attracted significant numbers of pilgrims. Europeans first became aware of the existence of Buddhist remains of Afghanistan in the 1820s, initially along the main route between Peshawar and Kabul through the Khyber Pass, where British travelers William Moorcroft and George Trebeck reported on a number of archaeological sites.

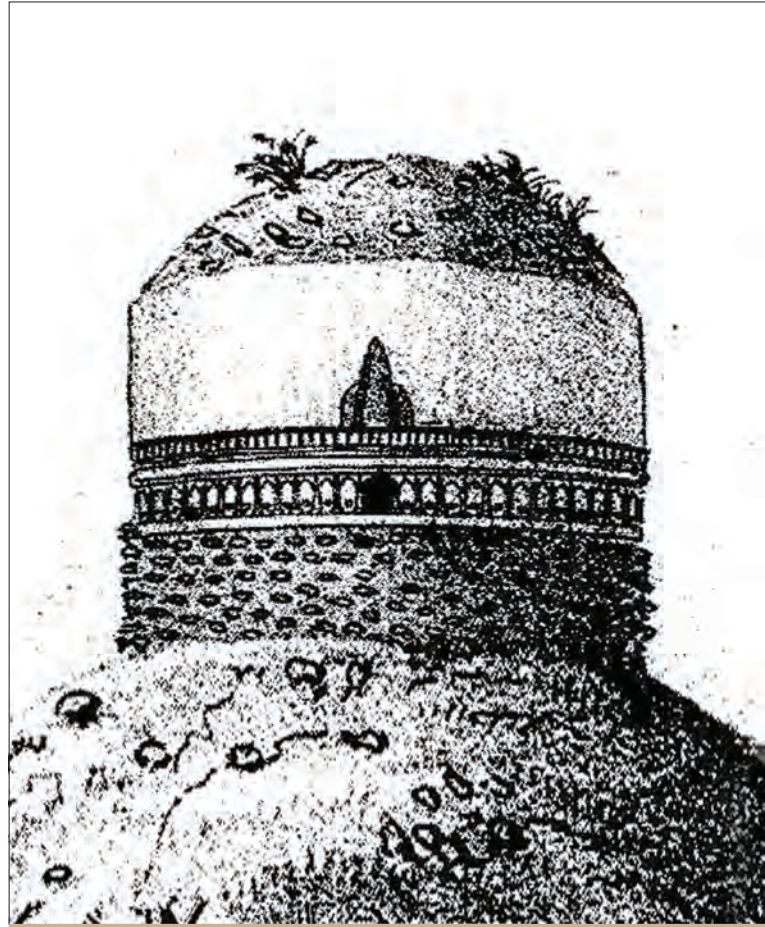
The stupa at Shewaki was subsequently mentioned in the context of its looting by Martin Honigberger, as European doctor who in 1832 had local workers dig into the apex of the stupa dome in search of relics. Unable to penetrate huge stone slabs around a reliquary chamber, a lateral tunnel was then dug at the level of the drum to reach a circular construction within the stupa's masonry core. Among the objects reportedly removed were a lathe-turned steatite container in which had been deposited gold and silver objects, pearls, coral, semi-precious stones and a fragment of birch-bark with Kharoshthi script^{xi}.

Drawing of Honigberger's finds at Shewaki 1836 (from Errington).

The British adventurer Charles Masson subsequently visited and prepared drawings of Shewaki and noted Honigberger's finds in his journal. Between 1832 and 1835, Masson documented and retrieved relics from more than 100 Buddhist sites in and around Kabul, Jalalbad and Wardak, while amassing a significant sizeable collection of objects, especially coins. Masson's His documentation and analysis was invaluable in establishing the significance of Buddhist sites and material in the history of the region.^{xii}. The site at Shewaki was subsequently visited or surveyed by Foucher (1942), Mizuno (1965) and Fussman (1972 & 2008)^{xiii}.

Judging from his description of the area in 1832, Masson understood the significance of the cluster of Buddhist sites of which Shewaki is part:

Charles Masson's drawing of Shewaki stupa 1842

The plain which lies to the east of Kabul is bounded on the south by a ridge of mountains extending for about 10 miles. Its western extremity, called Shakh Baranta, is of fair altitude, and about 5 miles south of the city. On the northern base of this ridge, along its skirts, are dispensed some eleven or twelve topes, two or three of them only of considerable magnitude: they occur as it were in three groups; the first and nearest from Kabul overlooking that portion of the plain called Shevaki. Amongst these is the principal monument of the kind, with five or six inferior structures, seated in the recesses of the hills adjacent to it. Below or east of this group, south of the village of Kamari, are two other topes, one of them a large one; and still farther to the east are three topes, called from their number Seh Topan. The whole of these edifices were opened by M. Honigberger, and only two yielded results to him...^{xiv}.

Dome and Drum

The damaged dome and drum were the only elements of the stupa at Shewaki that were visible during initial surveys in 2020. As on other stupa sites elsewhere, the remains stood on a mound made up mainly of material that had over time fallen from the original fabric. The apex of the dome had largely disintegrated, due in part to damage caused by Honigberger and also what appeared to be artillery impacts sustained during conflict in the area after 1979 (and which are apparent in photos from the early 1970s).

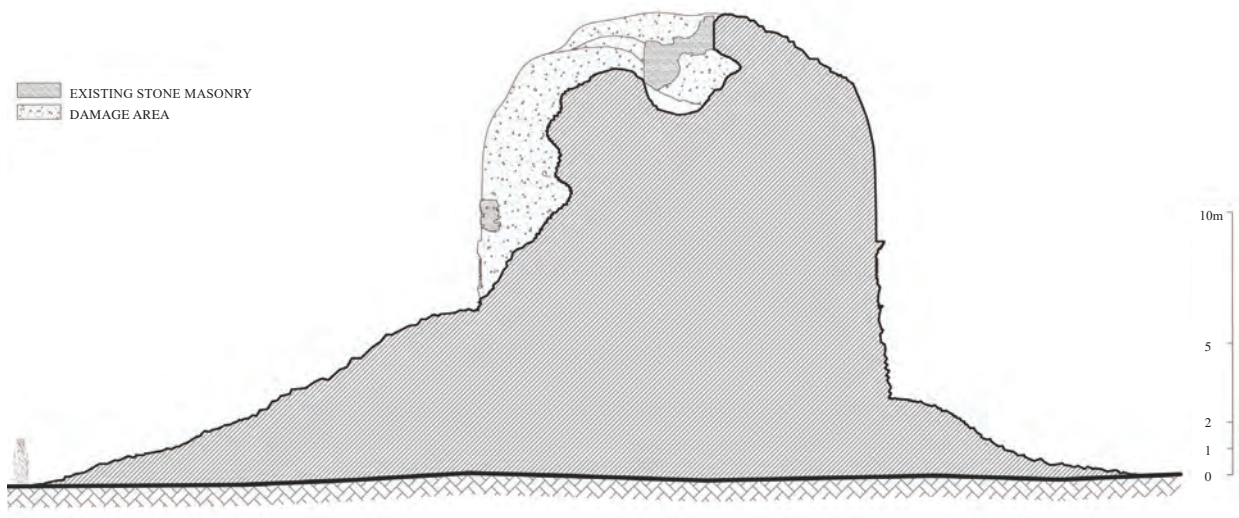

North-west side of Shewaki stupa 1970 (Thewalt)

Like other stupas, Shewaki is constructed entirely of locally-quarried stone laid in mud mortar, using a variety of masonry techniques. The core of the structure is made up of rubble stone, with the external elevations faced with courses of flat schist pieces into which are set at intervals larger flat stones in a technique known as diaper masonry, that results in a chequer-like pattern. The purpose of this may be to ensure a bond between the schist facing and the masonry core. It is evident that considerable skill and effort went into shaping and laying the schist pieces that form the elevation of the stupa even though these would have subsequently been concealed by a layer of lime plaster. Masson described the construction of the stupas he surveyed thus:

These monuments are substantially constructed of layers of large stones, cemented with well-prepared and beaten earth. In some the stones employed internally appear to have been rudely fashioned; in others they seem to have been selected from the skirts of the surrounding hills. While the interiors of topes are immense masses of stones and earth, regularly however disposed, the exterior surfaces have been objects of particular care. On the upper portions of a great number of them, from the lower lines of mouldings, concentric lines of fashioned stones, with due intervals between them, have been continued to the summit. ... As the space between these concentric circles is filled up with dark slate, in the most curiously neat manner, topes, or at least many of them, present a very singular and striking appearance, from the chequered arrangement of their upper surfaces. The mouldings, pilasters, arches, and other embellishments stand in relief, and are all formed with slate-stones in the same peculiar neat style [and] utilize the plentiful supply of local, and easily worked slate, of a fine dark colour. ... Originally a surface or covering of white cement overspread the superior portions of the topes, including the circumferent mouldings and decorative belts, also, probably, the lower portions, although from the injuries of time this is not so apparent^{xv}.

Section through dome prior to conservation

In 2020, in order to record the condition of the stupa prior to any intervention, scaffolding was erected around the drum, enabling measurements to be taken and detailed drawings prepared. This revealed how over time intrusions by looters, natural erosion and conflict had resulted in damage to the dome. At the centre of the masonry core were the remains of a reliquary chamber (measuring 2.7m square and 3.6 m in height) with internal walls faced with well-executed diaper masonry. This is likely to have been the space that in 1832 Honigbeger failed to access in search of relics, but that had subsequently been broken open. At the time of surveys it was partly filled with soil and rubble and no objects or relics were found (photo below).

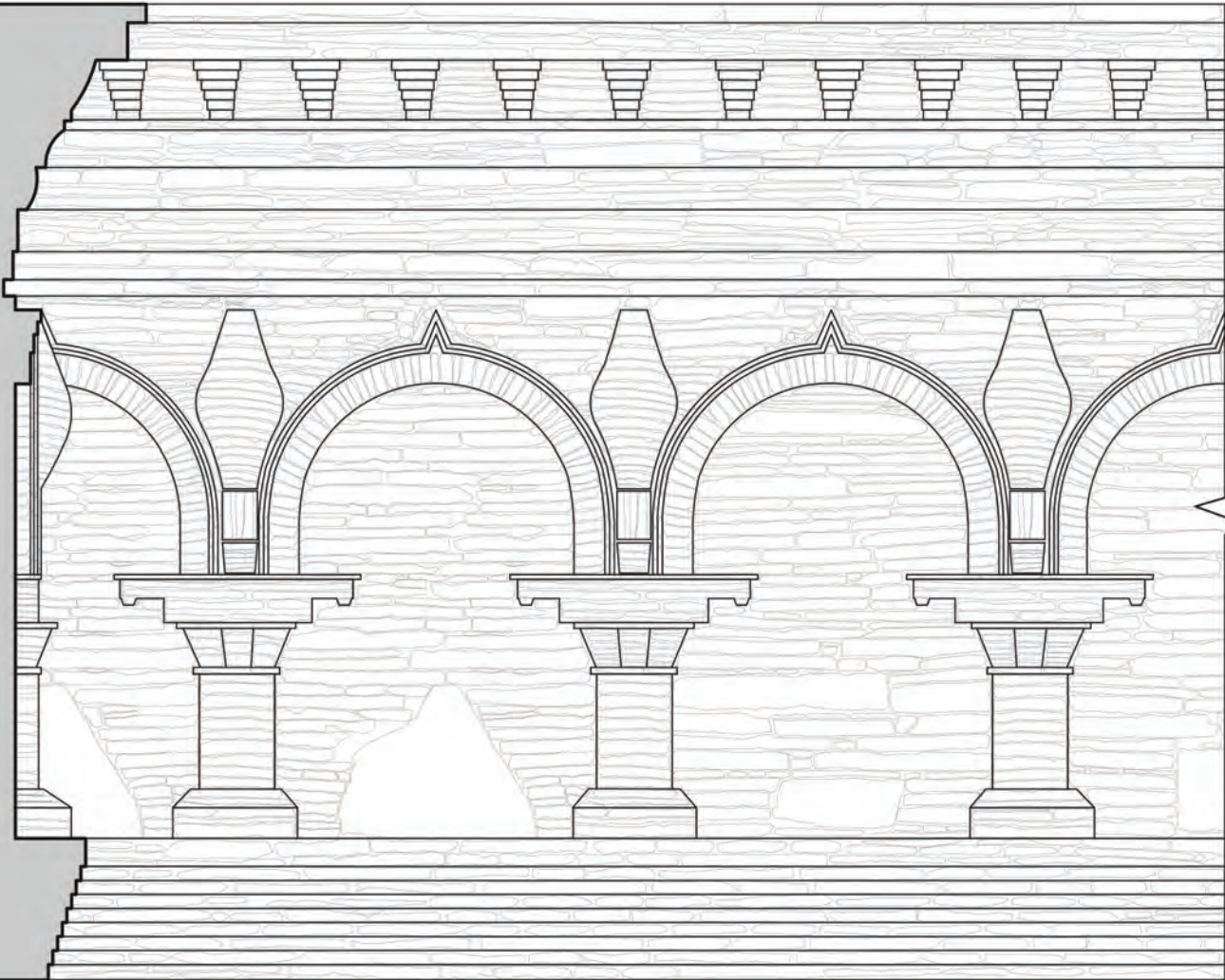
Following discussions within the project team, it was resolved to reconstruct the dome in order to ensure the stability of the structure as a whole^{xvi}. Unstable sections of masonry in the core of the dome were therefore stabilized by removal of loose material and application of a lime slurry, before the cavities were backfilled with rubble stone (much of it retrieved from the mound around the stupa) set in mud mortar, as in the original fabric. The damaged reliquary was repaired and closed off during the course of this work.

Surviving sections of the dome provided a reference for the profile used in reconstruction of its damaged sections, whose outer surface is faced with coursed schist elements with areas of diaper masonry, laid in lime mortar (comprising 1:4 lime putty: sand: water.) Reconstructed sections of masonry were laid with a 25-30mm projection from the original surface to distinguish them from the original fabric. Fissures in the original masonry were filled in a similar manner. The outer edges of the surviving areas of the original lime plaster on the dome were pointed with lime mortar to limit further damage from the elements.

Section and partial elevation of upper string course and niches around the drum

Reconstruction of the north niche on the stupa drum 2021

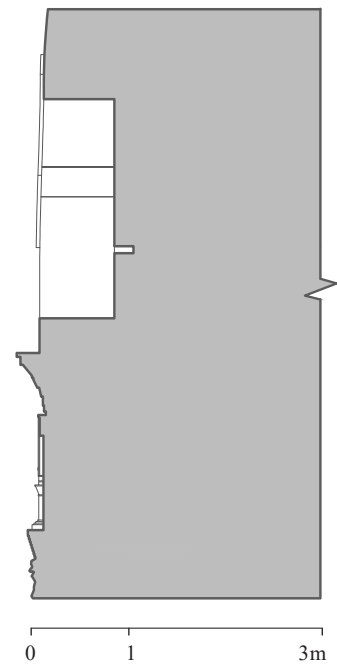
As in other examples in the region, the stupa at Shewaki has a prominent niche set into the lower drum that is aligned with the main stair to the *anda* – in this case which is oriented to the north. Although badly-damaged, it was possible to identify the dimensions of a deep niche (measuring 1.5m wide, 2.2m high and 80cm deep) flanked by two shallow half-niches, all of which were reconstructed. It is likely that the central niche housed a figure of the Buddha, perhaps with decorative panels fixed on either side.

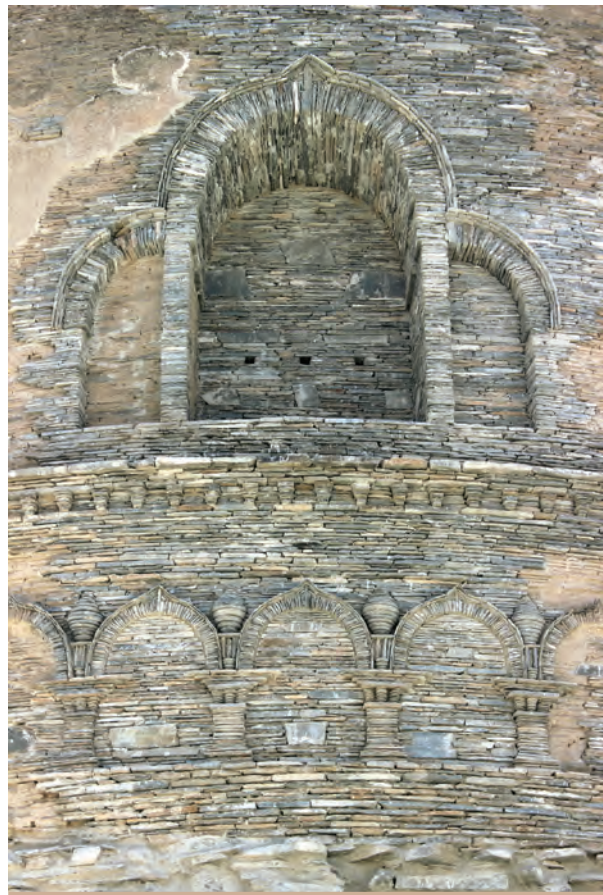
Upon completion of work on the dome, the focus turned to the 15m diameter stupa drum. The initial stage entailed repair of damaged sections of a projecting string course above the niches, and that serves both a protective and a decorative purpose.

Below this string course is a band of 56 blank niches (each measuring 58cm wide and 40cm high) separated by engaged pilasters that have been described as ‘Indo-Corinthian’ and resemble those on other stupas in the Kabul region. The pilasters support semi-circular arches (with a small peak at the apex) between which project spindle-like elements. Of the 56 niches, 8 required total reconstruction, 22 were partially damaged and needed repairs, and 26 were found to be intact. Extensive repairs were also carried out to a string course that separated this zone from the lower drum.

Section through north niche

North niche and arcade prior to restoration 2020

North niche and arcade after restoration 2021

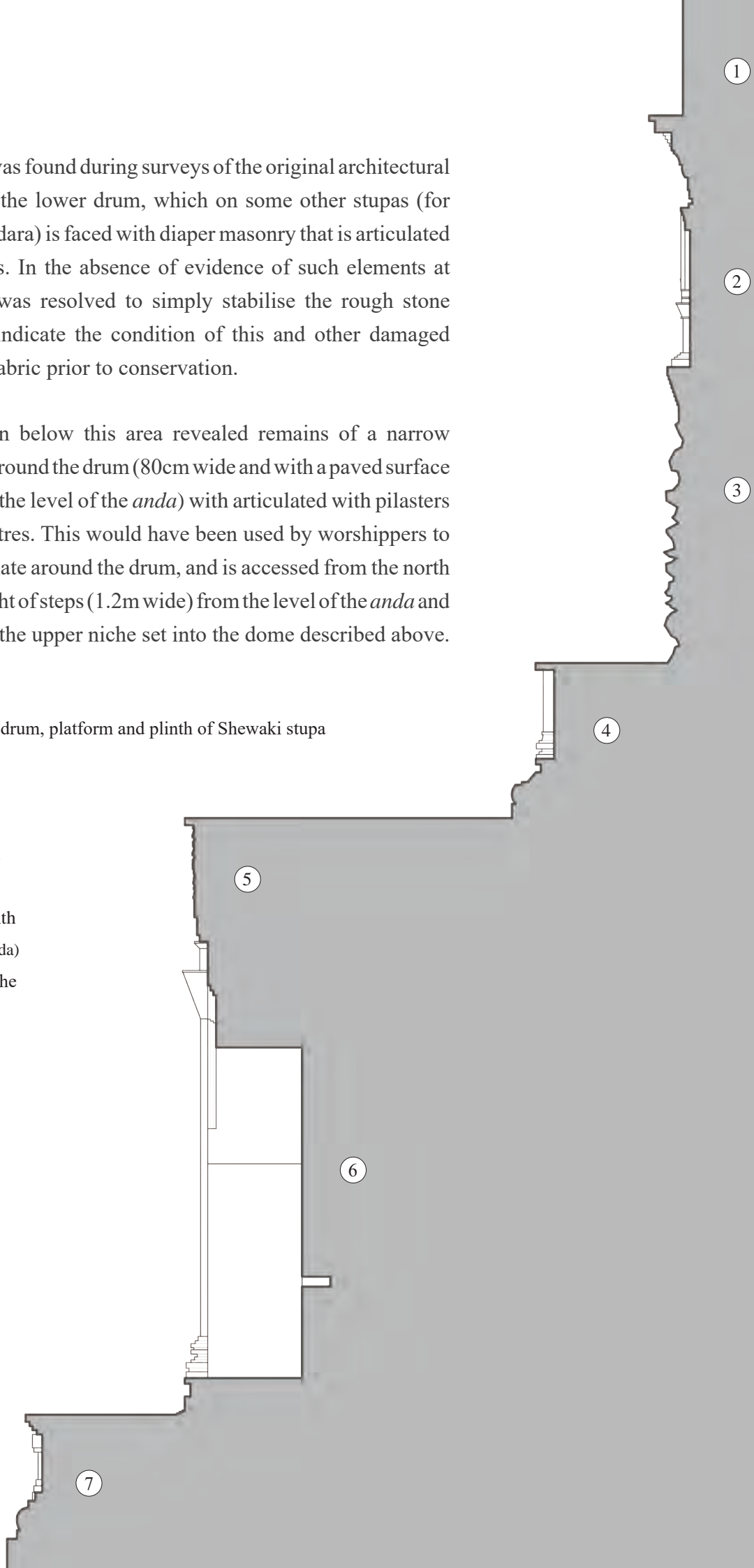
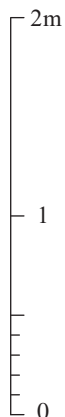

No trace was found during surveys of the original architectural treatment of the lower drum, which on some other stupas (for example Guldara) is faced with diaper masonry that is articulated with pilasters. In the absence of evidence of such elements at Shewaki, it was resolved to simply stabilise the rough stone masonry to indicate the condition of this and other damaged parts of the fabric prior to conservation.

Excavation below this area revealed remains of a narrow ambulatory around the drum (80cm wide and with a paved surface 90 cm above the level of the *anda*) with articulated with pilasters at 1.30m centres. This would have been used by worshippers to circumambulate around the drum, and is accessed from the north by a short flight of steps (1.2m wide) from the level of the *anda* and aligned with the upper niche set into the dome described above.

Section through drum, platform and plinth of Shewaki stupa

- 1 - Dome
- 2 - Arcade band
- 3 - Lower drum
- 4 - Circular plinth
- 5 - Platform (*anda*)
- 6 - Platform niche
- 7 - Plinth

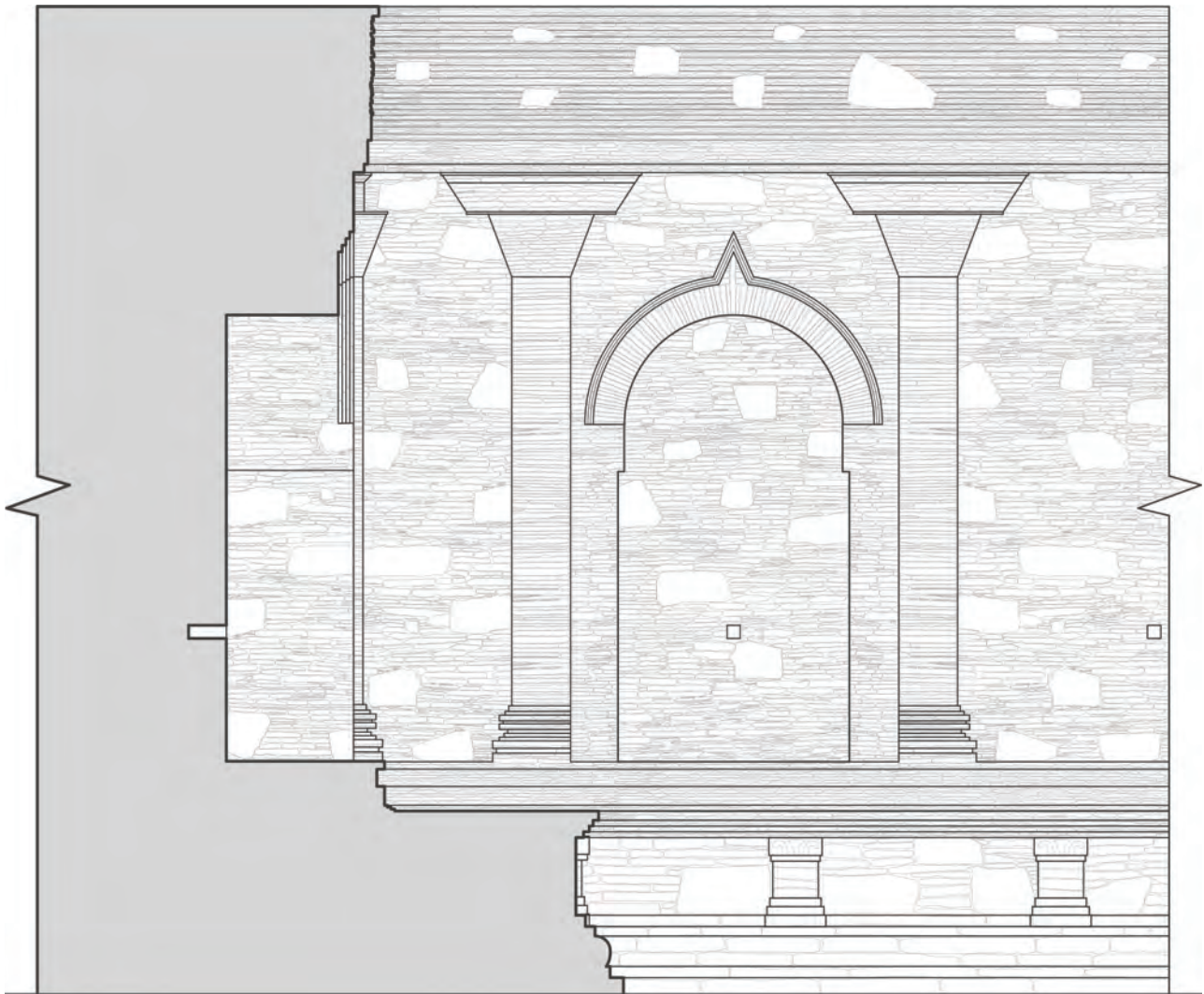
Platform (*anda*) & Stair

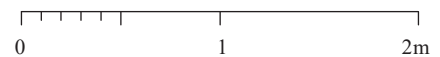
Ongoing excavation of the stupa platform 2021

Following removal of the scaffolding around the drum, excavation of the mound around the stupa revealed sections of masonry that formed part of a square *anda* measuring 22.5m across. From these remains it was possible to determine details of the original articulation of the lower part, around which a narrow plinth extends 1m from the external walls of the *anda*, and is 90cm above a band of stone paving. The elevations of this plinth have pilasters at 1.5m centres, topped with sandstone capitals bearing a double-spiral motif.

Section and partial elevation of stupa platform and plinth

The upper surface of the *anda* is 5.3m above ground, although excavation on the north-west corner indicates that its dressed masonry extends for around 1.2m below current ground level, where earlier stone paving was also found. This confirms that additions and alterations were made to the structure at Shewaki during the period of its use, with the plinth having been added subsequently.

On the north side of the *anda*, remains were found of a stair that is approximately 6m in width and extends almost 12m towards an outer platform. Excavations in this area revealed evidence that the lower part of the stair was altered at some stage, with the addition of a landing and an additional short flight of steps to the north. The flanking walls of this stair retained, on the east-facing side, remains of inclined articulation of a type not recorded on other stupas in the region. Based on dimensions taken from several of the original steps that were excavated, both the stair and flanking walls were subsequently reconstructed. In the absence of any indication of the treatment of the parapets of the flanking walls, these were left unfinished.

Ongoing conservation at the base of main stair 2022

Outer Platform

Excavation of the area north of the stupa revealed numerous masonry structures, including the bases of 8 secondary stupas. Between these are remains of a number of clay kilns or furnaces that seem to have been used to smelt iron or copper, judging by the slag and ash found close by. On the east side, remains of figurative sculpture were found, including large head of Boddhisatva in red clay and traces of the feet of what must have been standing plaster figures set in what appear to have been chapels. These are likely to have been housed in niches or protective structures that may have been part of a wider sacred area around the stupa.

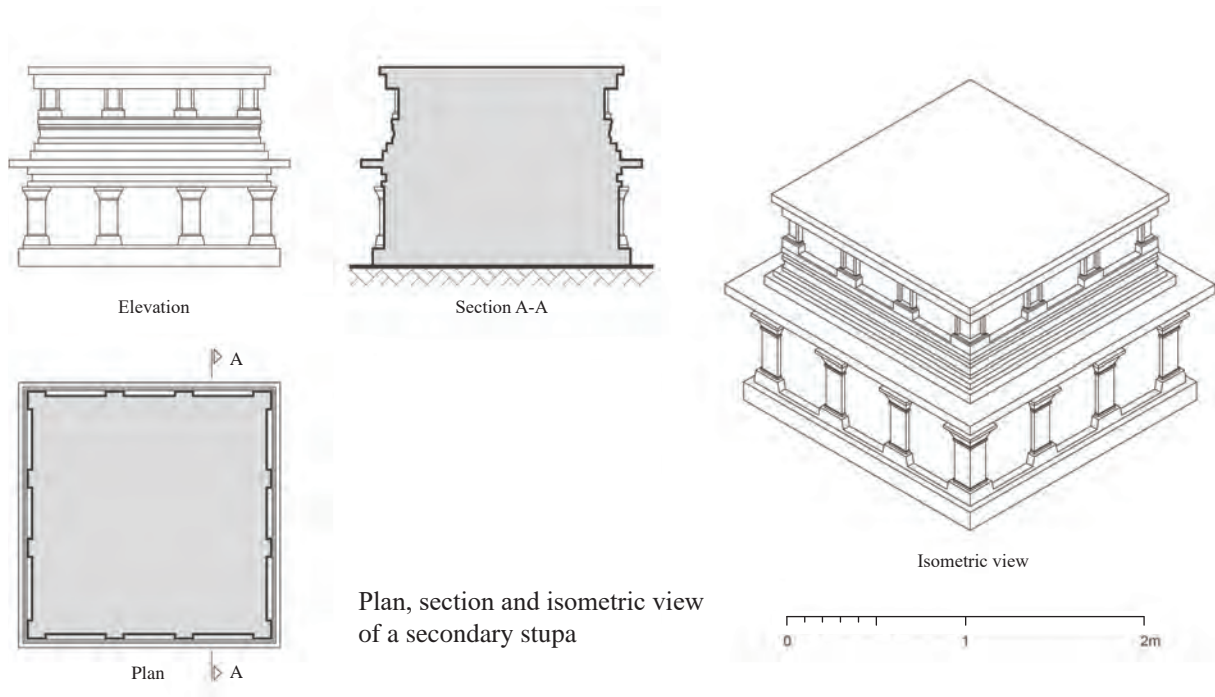

Clay Buddhistva head

North part of outer platform from the east with conserved perimeter walls and secondary stupas 2022

Plan, section and isometric view of a secondary stupa

These structures are located on an outer platform measuring some 78m by 55m overall and that appears to have been constructed in several stages. Along its northern and western edges, where the natural ground level falls away, excavation revealed substantial stone masonry walls with semi-circular bastions that appear to have had a defensive purpose. Inside the north-west corner of the outer platform, traces of a lower space were found during excavation, along with enclosed corridors running parallel to its western edge. After repairs to these walls, a strip of stone paving was laid along the parapets as a protective measure.

In the centre of the north side of the outer platform, aligned with the main axis of the stupa, excavation revealed traces of a stair leading up to the platform from lower ground outside. Although subsequently blocked, this stair seems to have been at some stage the primary route by which worshippers accessed the site.

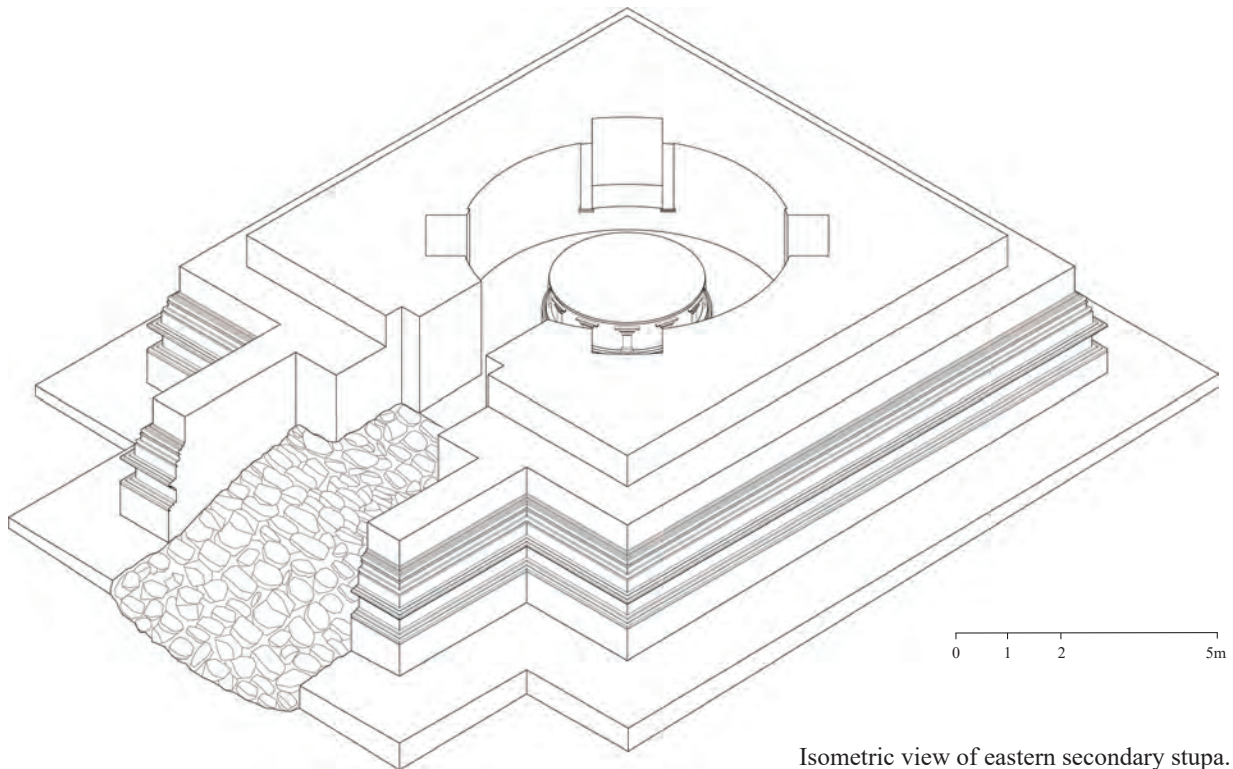
Other Structures

The wall along the north side of the outer platform extends some distance to the east, and possibly enclosed a *vihara* or monastery. Excavation of a number of trial trenches in this area revealed sections of stone masonry walling, parts of which are superimposed and vary significantly in quality of workmanship, suggesting different phases of construction or repair over time. Resources did not allow for a more systematic excavation in this area.

Aerial view of stupa and outer platform (left), trial trenches (centre) and secondary stupa (right) during conservation 2022

Some 120 metres to the east of the stupa stands the remains of an unusual structure that was only partially visible at the time of initial surveys. Excavation of this revealed remains of a circular stupa plinth (measuring 5.45m in diameter) around which is a 2.75m wide ambulatory enclosed within a square stone structure that measures 10.75m across.) There are 4 deep niches set into the outer edge of masonry. Access to the ambulatory is from the west, in the direction of the main stupa below. It was possible, as a result of the excavation, to determine the details of articulation around both the central stupa plinth and on the outer elevation of the enclosing structure, and this formed the basis for conservation and partial reconstruction. To the north-east of the structure are the remains of more recent rubble stone construction that has been retained and stabilised.

Isometric view of eastern secondary stupa.

A short section of dressed stone wall was also identified on the west-facing side of a spur north-east of the main stupa, where there is a 3m high stele that appears to have been hewn from an outcrop of natural schist.

-
- i. The coordinates of the stupa at Shewaki are 34°26'N 69°17'E
  - ii. Fussman, *Monuments Bouddhiques*, 8.
  - iii. Ball, "From Kushans to Shahis". 352.
  - iv. Lezine, "Trois Stupa", 9-10. Describes similarities in proportions of the stupa and certain decorative details at Guldara and other sites.
  - v. This does not however explain the location of Shakh Baranta, south-west of Shewaki, where remains of several stupas are in a narrow mountain defile not readily visible from the plain.

vi. Excavations in 2015 at Tepe Maranjan revealed traces of red and gold pigment on fragments of lime plaster still attached to the stupa platform.

vii. Comprising a base layer of lime plaster containing aggregate of crushed schist, covered by a finer lime/sand skim-coat.

viii. Honigberger reported a ‘circular construction’ deep within the core of the stupa, with a reliquary containing items likely to date from 1st or early 2nd century. There is evidence elsewhere (for example Bimaran and Kamari) of early stupas subsequently being enlarged and re-modelled. Errington, Charles Masson, 36.

ix. Errington identifies 8 possible variations in the details of architectural orders used on arcades around the drum of various stupas in the region. Charles Masson, 30.

x. Klimburg-Salter, “Corridors of Communication”, 175

xi. Errington, Charles Masson, 73.

xii. Errington, Charles Masson, 18.

xiii. Ball, Archaeological Gazeteer, 353.

xiv. Masson, Topes, 60-61.

xv. Masson, Topes, 55–6.

xvi. Judicious reconstruction was deemed to be justifiable in order to ensure the overall stability of the monument and its durability in a context where regular maintenance is unlikely in the future. This was informed by provisions of the Venice Charter (1964) of which Article 9 states “... The process of restoration...aim(s) to preserve and reveal the aesthetic and historic value of the monument and is based on respect for original material and authentic documents. It must stop at the point where conjecture begins, and in this case moreover any extra work which is indispensable must be distinct from the architectural composition and must bear a contemporary stamp.”

Bibliography

Ball, Warwick. *Archaeological Gazeteer of Afghanistan – Catalogue des sites archeologiques d’Afghanistan*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations, 1982.

Ball, W., Bordeaux, O., Mac Dowall, D., Sims-Williams, N., Taddei, M. “From the Kushans to the Shahis”. In *The Archaeology of Afghanistan*, eds., W. Ball and N. Hammond. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019.

Errington, E. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan: Explorations, Excavations, Collections 1832-1853*. London: British Museum, 2017

Foucher, A. *Beginnings of Buddhist Art*. London: H. Milford, 1917.

Fussmann, Gerard & LeBerre, Marc. *Monuments Bouddhiques de la region de Caboul*. Paris: deBoccard, 2008.

Honigberger, M. *Thirty-Five Years in the East*. London: Balliere, 1852.

Klimburg-Salter, Deborah. “Corridors of Communication across Afghanistan 7th to 10th centuries”. In *Paysages du centre de ‘’Afghanistan: Paysages Naturels Paysages Culturels*, eds. V. Marigo and G. Rossignol. Paris: CEREDAF, 2010.

Lezine, A. “Trois Stupa de la Region de Caboul”. In *Artibus Asiae*, Vol 27, No. 1/2 Zurich: 1964.

Marquis, Philippe. *Mes Ainak/DAFA Assessment 15/XI/2010*. Kabul: DAFA, 2010.

Paiman, Zafar & Alram, Michael. *Tepe Narenj à Caboul, ou l’Art Bouddhique à Caboul au Temps des Incursions Musulmanes*. 2 Vols. Collège de France. Publications de l’Institut de Civilisations Indienne. Paris: de Boccard, 2013.

Wilson, H.H. *Ariana Antiqua: a descriptive account of the Antiquities and Coins of Afghanistan: with a memoir on the buildings called topes*, by C. Masson Esq. London: East India Company, 1841.

Ministry of Information and Culture
Islamic Emarat of Afghanistan

Afghan Cultural Heritage
Consulting Organization

International Alliance For
The Protection of Heritage

North elevation of Shewaki stupa, prior to (2020) and after conservation (2022).

نمای شمالی استوپه، قبل و بعد از مرمت (۲۰۲۰) و (۲۰۲۲).

General view from the west, prior to (2020) and after conservation (2022).

نمای عمومی سمت غرب، قبل و بعد از مرمت (۲۰۲۰) و (۲۰۲۲).

Burj-e Kafiran Stupa drum niches (2018)

طاق نما های مدور استوپه برج کافران (۲۰۱۸)

Guldara Stupa drum niches (2017)

طاق نما های مدور استوپه گل دره (۲۰۱۷)

Kamari Stupa drum niches (2022)

طاق نما های مدور استوپه کمري (۲۰۲۲)

Yakhdara Stupa drum niches (2020)

طاق نما های مدور استوپه یخ دره (۲۰۲۰)

Topdara Stupa drum niches (2019)

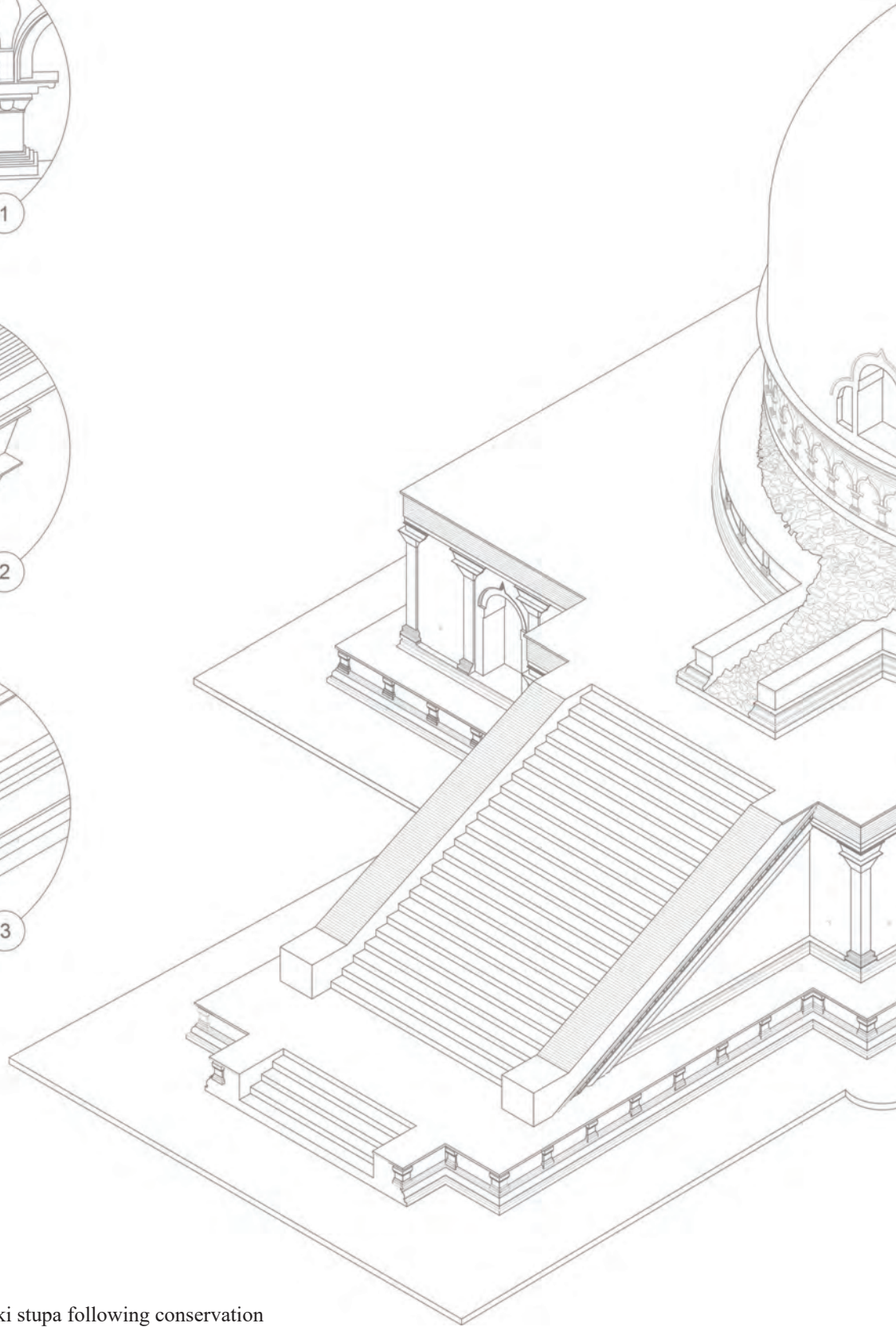
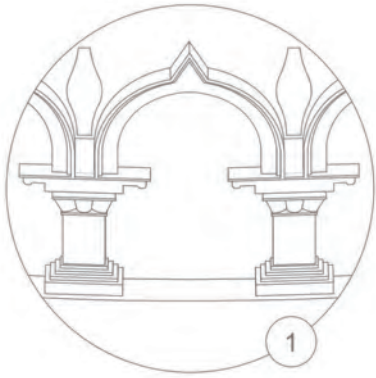
طاق نما های مدور استوپه توپ دره (۲۰۱۹)

Yakhdara 2 Stupa drum niches (2020)

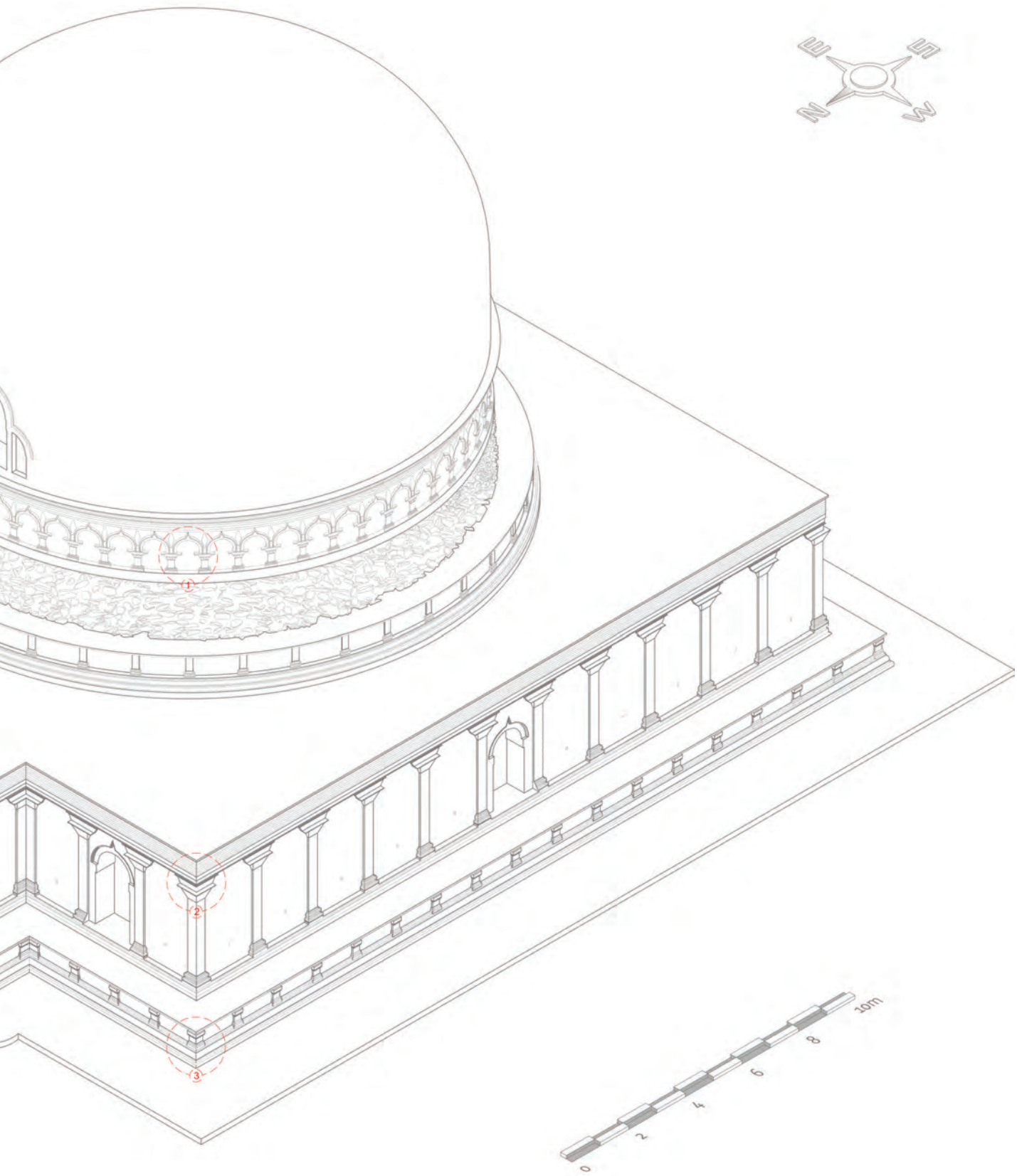
طاق نما های مدور استوپه یخ دره ۲ (۲۰۲۰)

Isometric view of Shewaki stupa following conservation

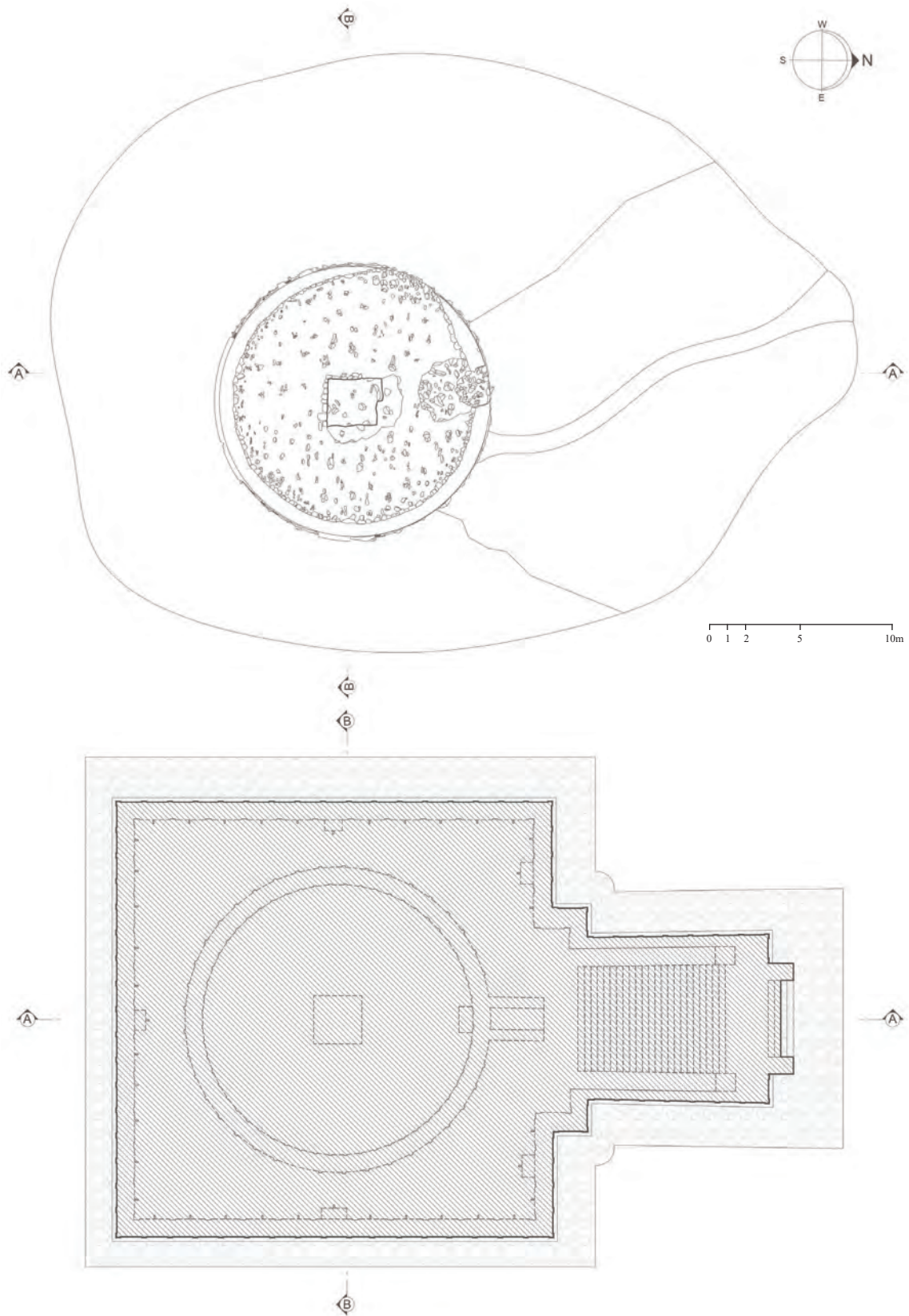

نمای ایزومتریک استوپه شیوکی، بعد از مرمت

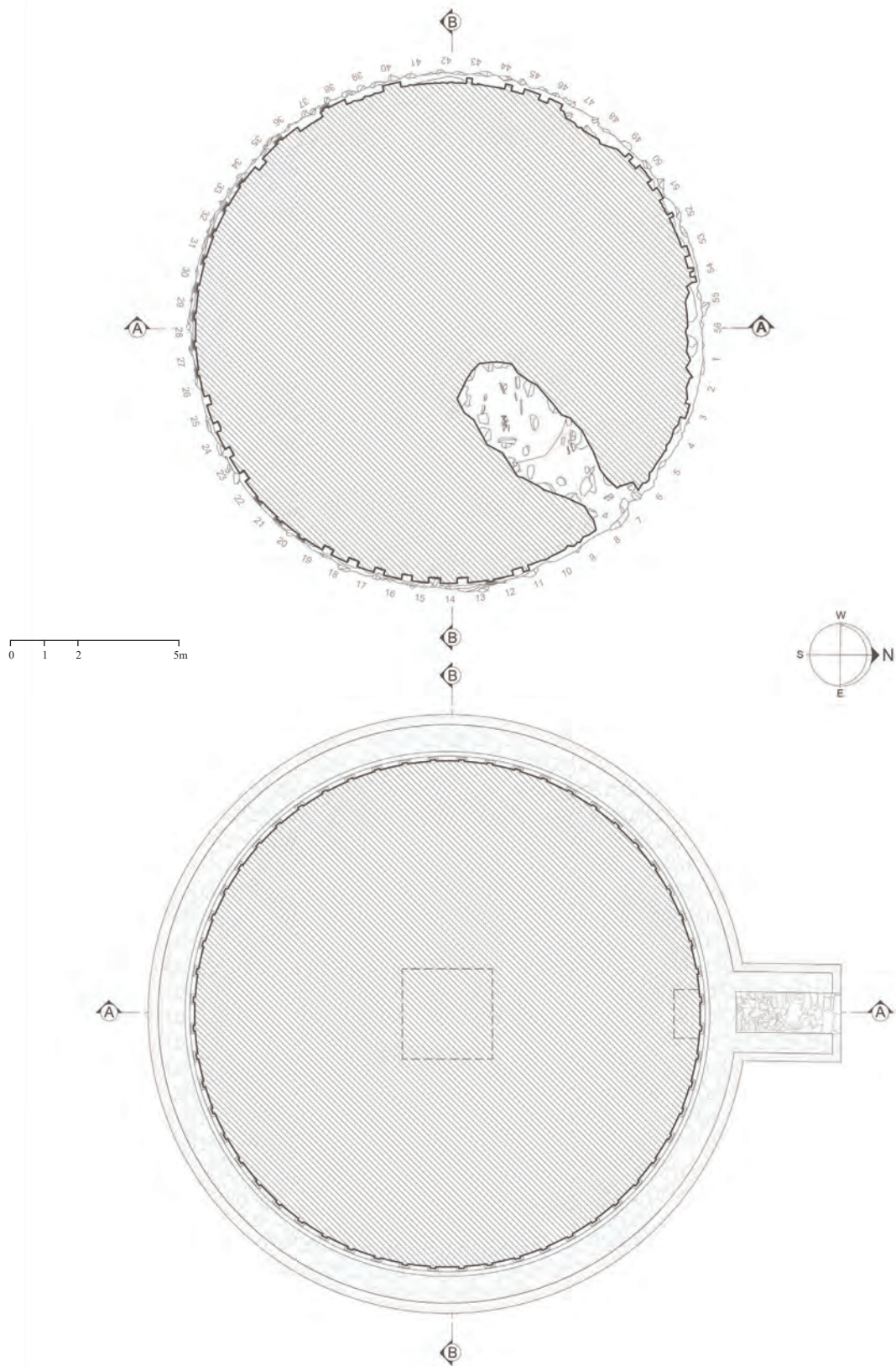
Plan view of stupa and platform prior to (above) at 25m and after conservation (below) at 0.5m above post-conservation ground level.

پلان استوپه و تخت اصلی قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین) ۵۰ سانتی متر بالاتر از سطح زمین، بعد از مرمت.

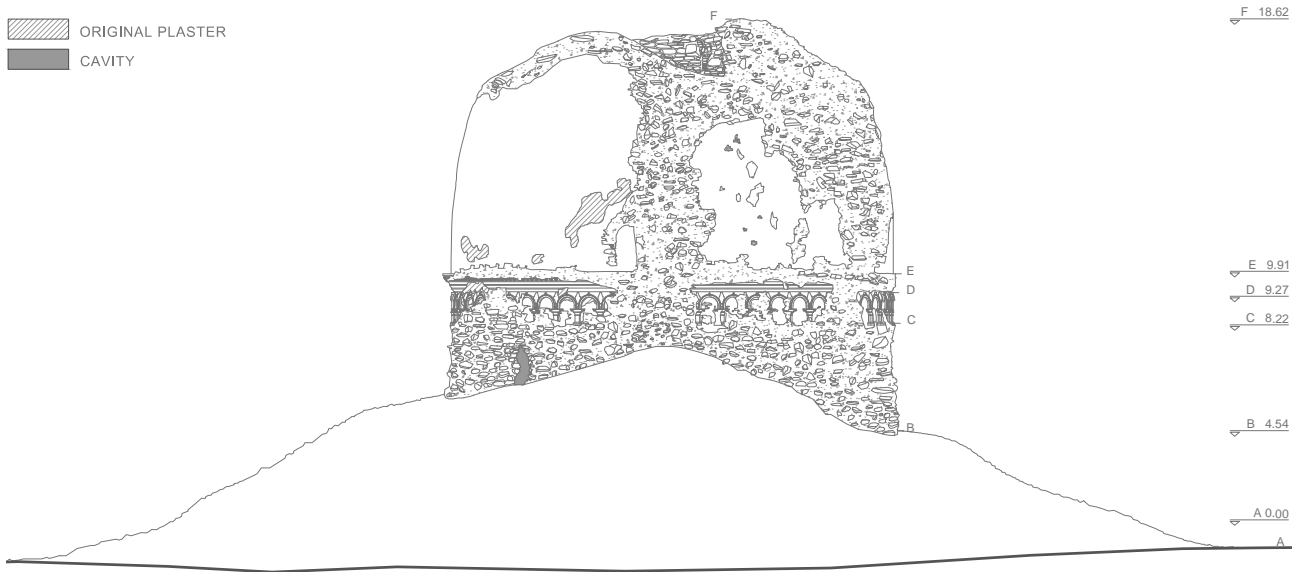
Horizontal section through stupa drum prior to (above) and after conservation (below) at 8.5m above post-conservation ground level.

پلان افقی گنبد استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین) ۸,۵ متر بالاتر از سطح زمین، بعد از مرمت.

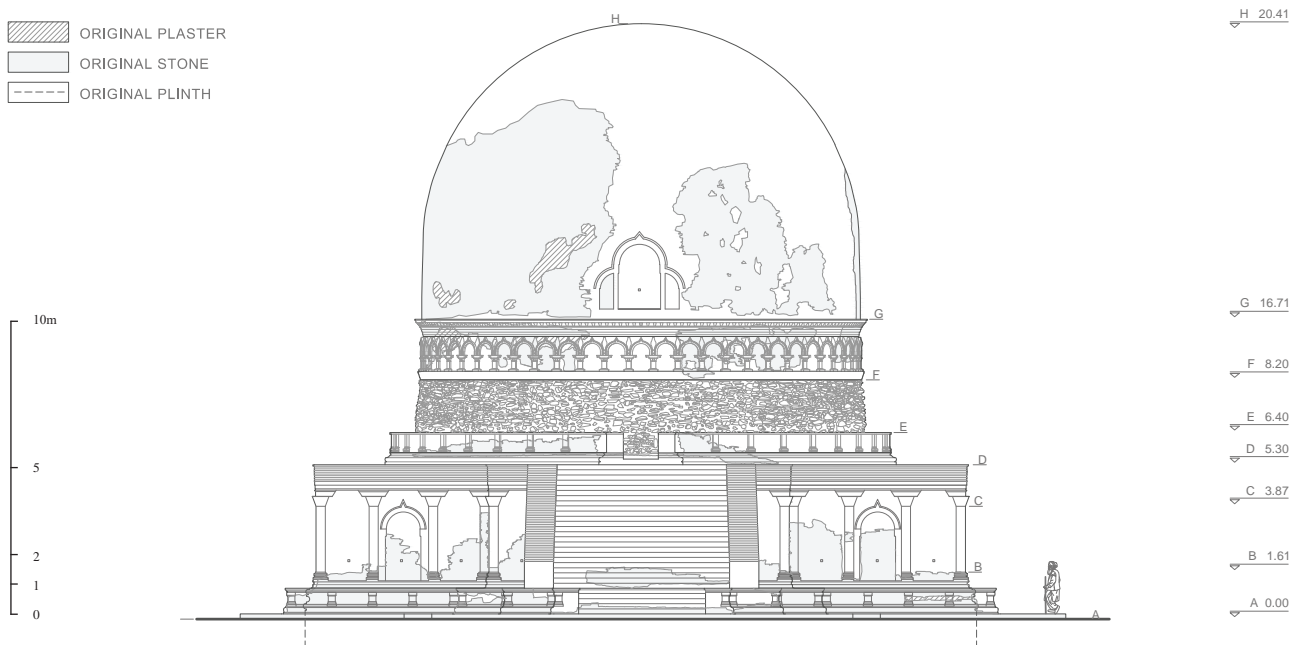
SHEWAKI, KABUL, AFGHANISTAN 2020-22

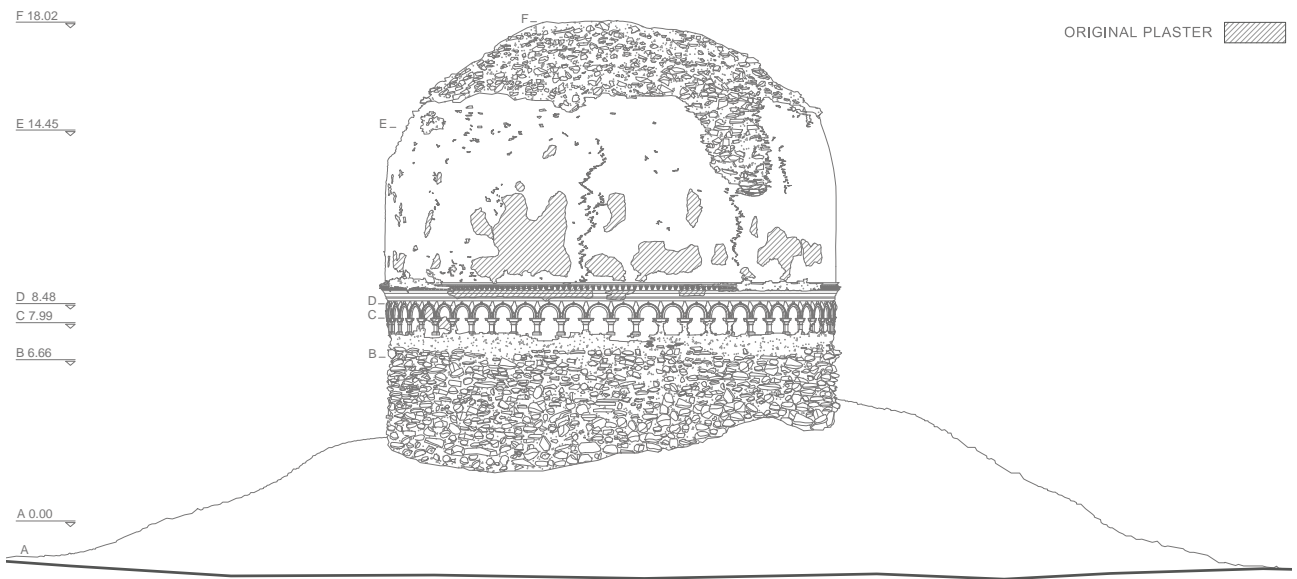

North elevation of structure, prior to (above) and after conservation (below).

نمای شمالی استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین).

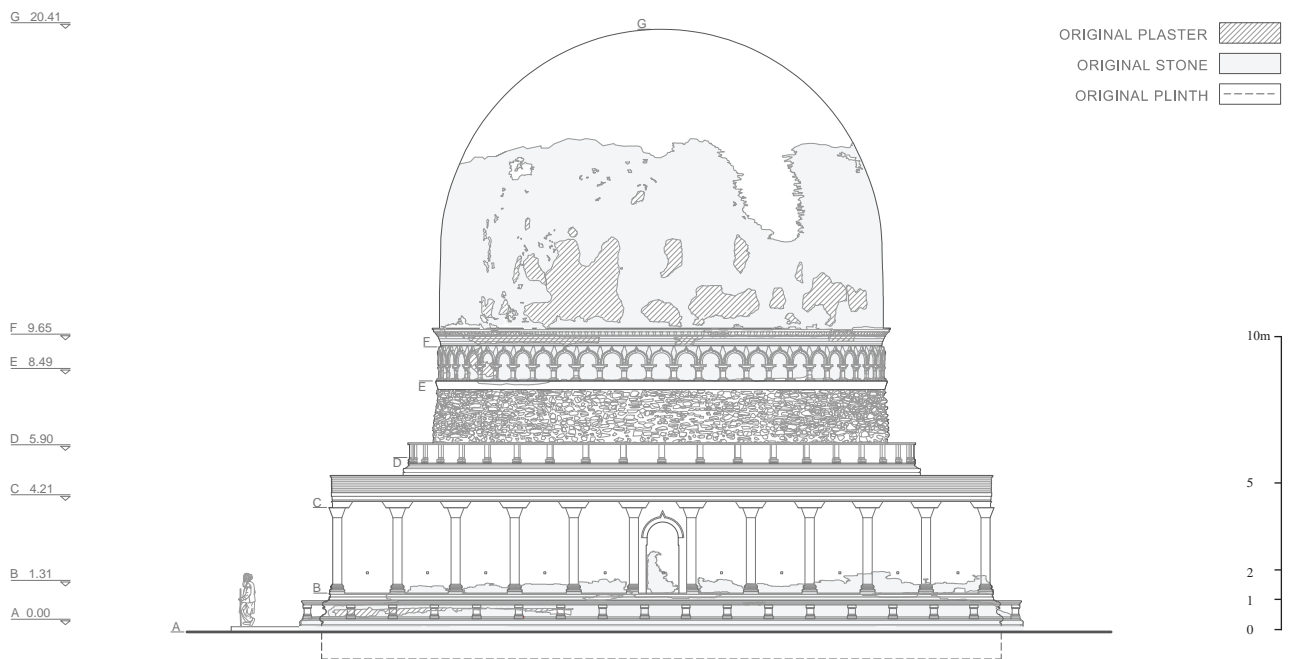

CONSERVATION OF BUDDHIST-ERA BUILT HERITAGE

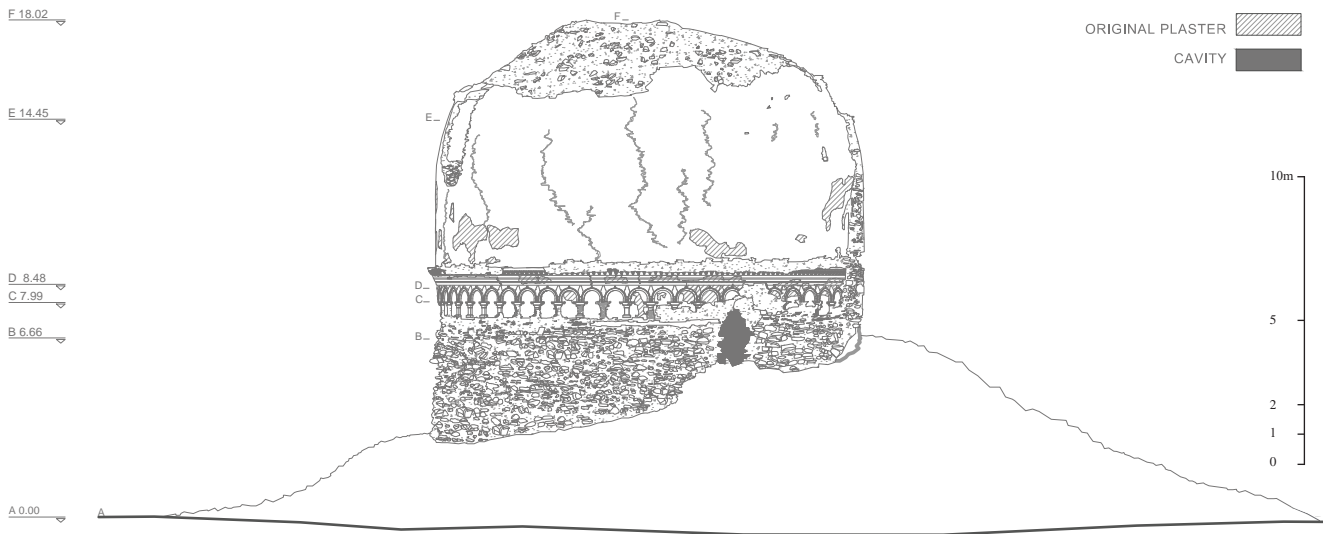
South elevation of structure, prior to (above) and after conservation (below).

نمای جنوبی استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین).

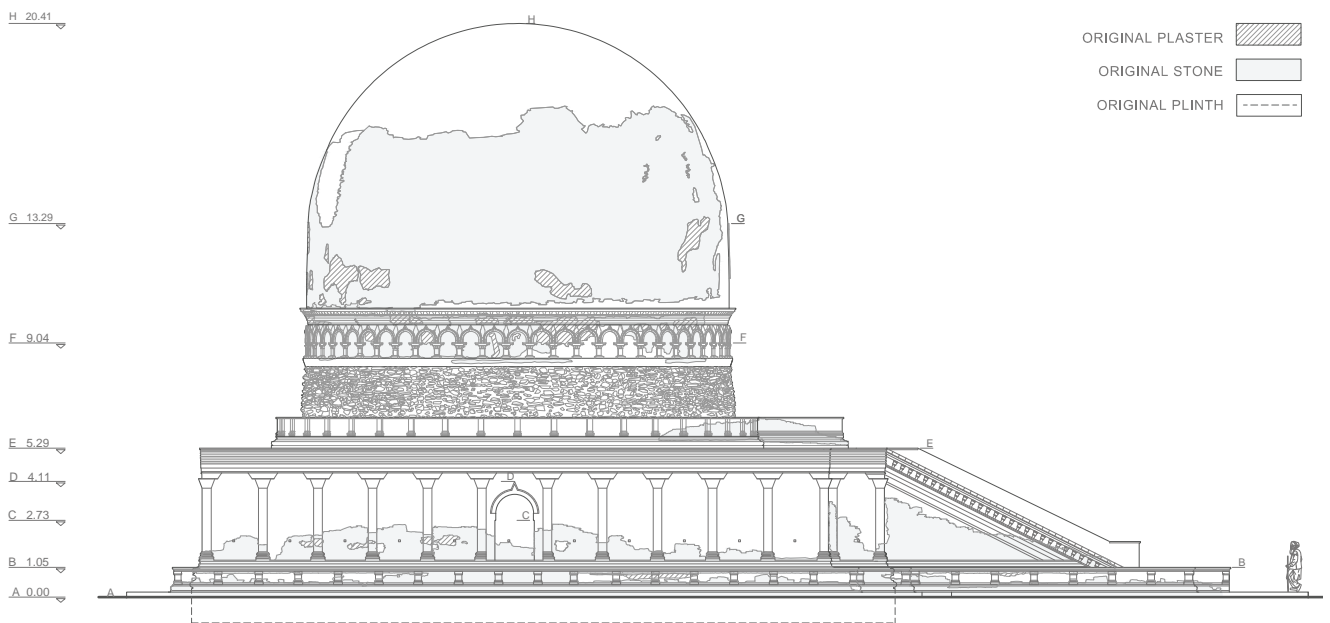
SHEWAKI, KABUL, AFGHANISTAN 2020-22

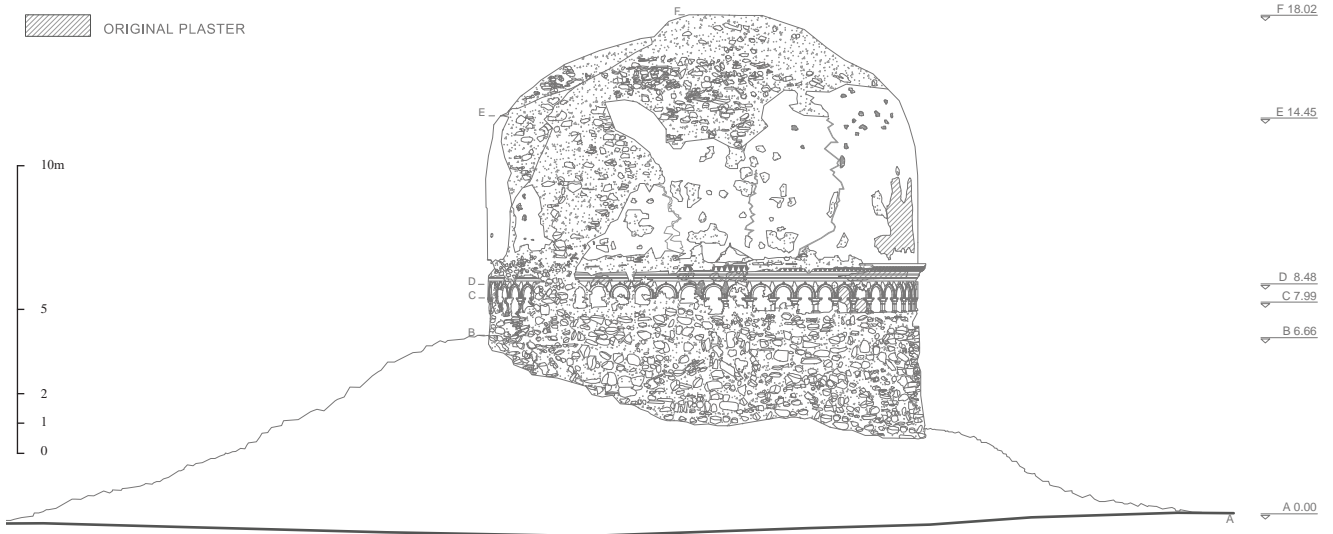

East elevation of structure, prior to (above) and after conservation (below).

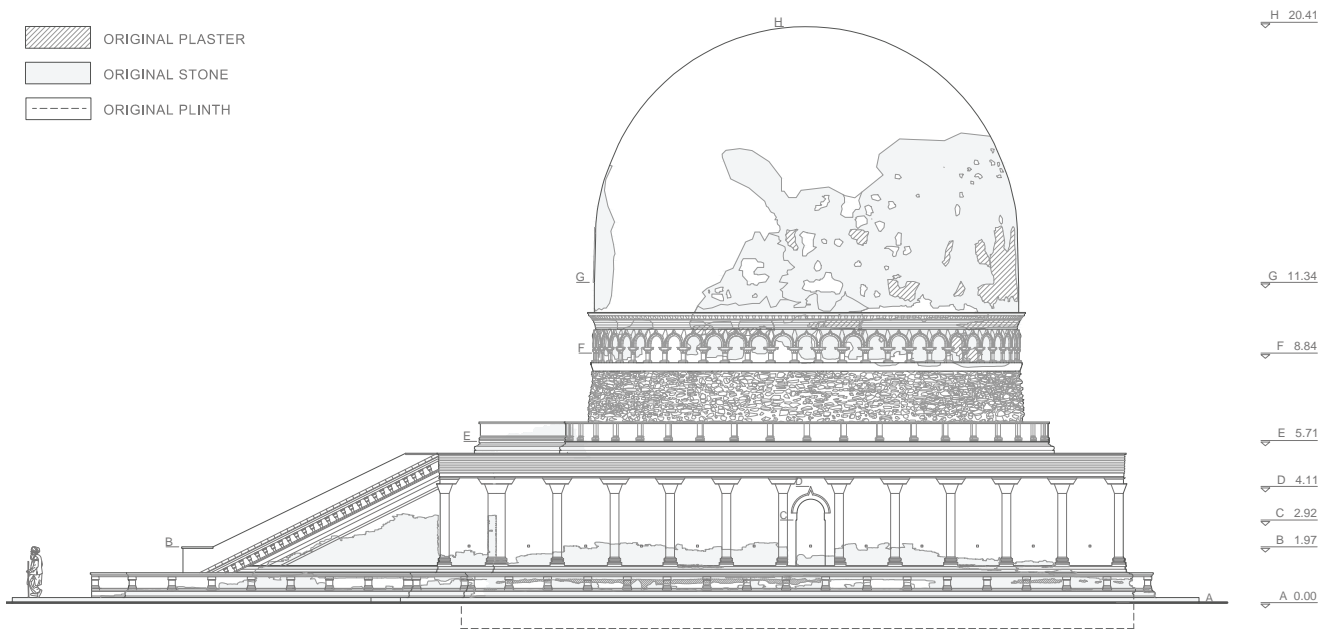
نمای شرقی استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین).

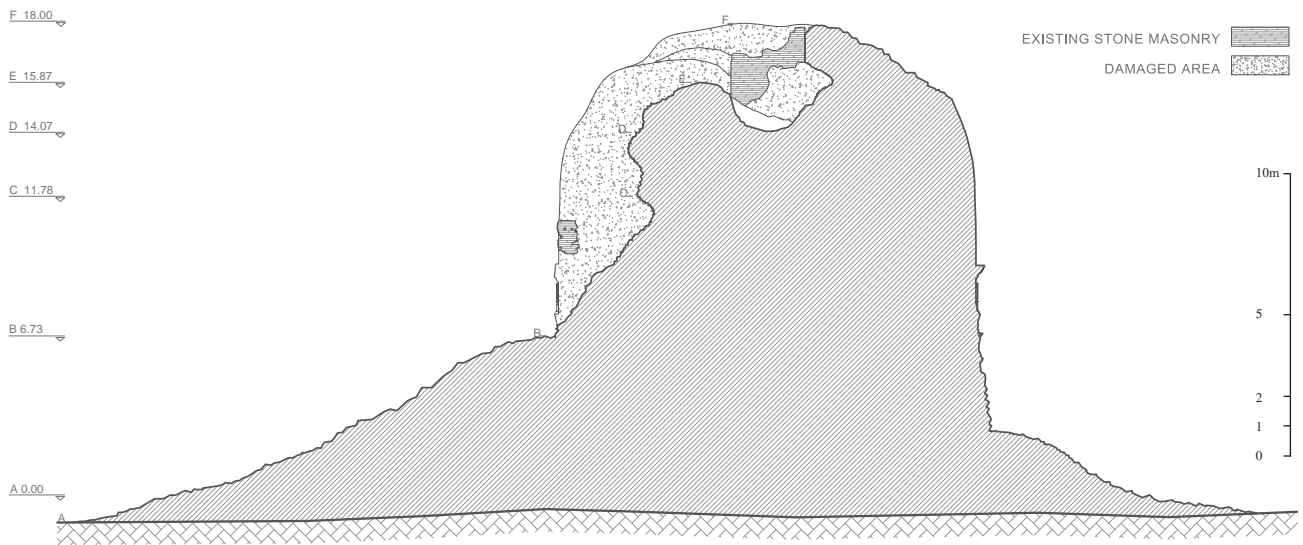

West elevation of structure, prior to (above) and after conservation (below).

نمای غربی استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین).

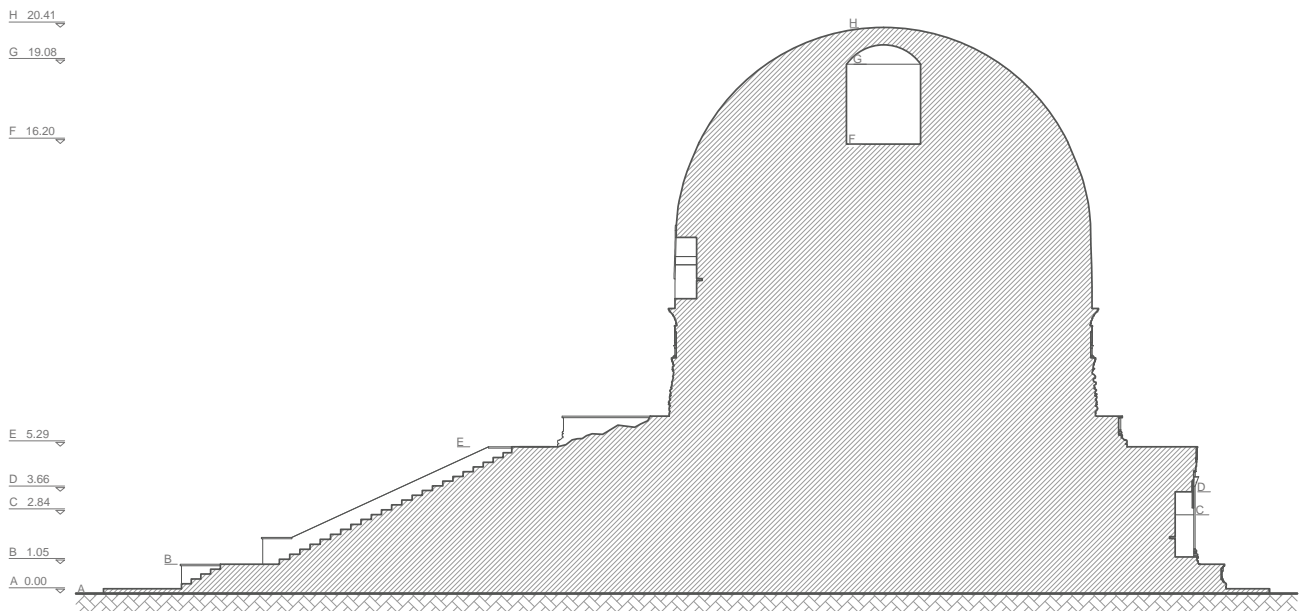

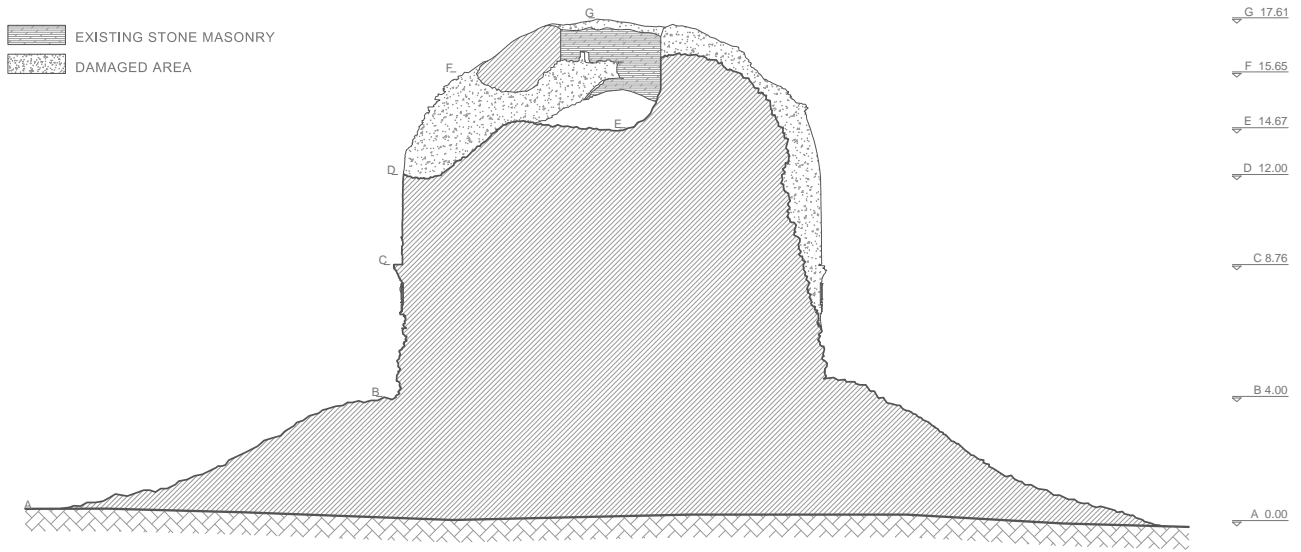

Section A-A through structure, prior to (above) and after conservation (below).

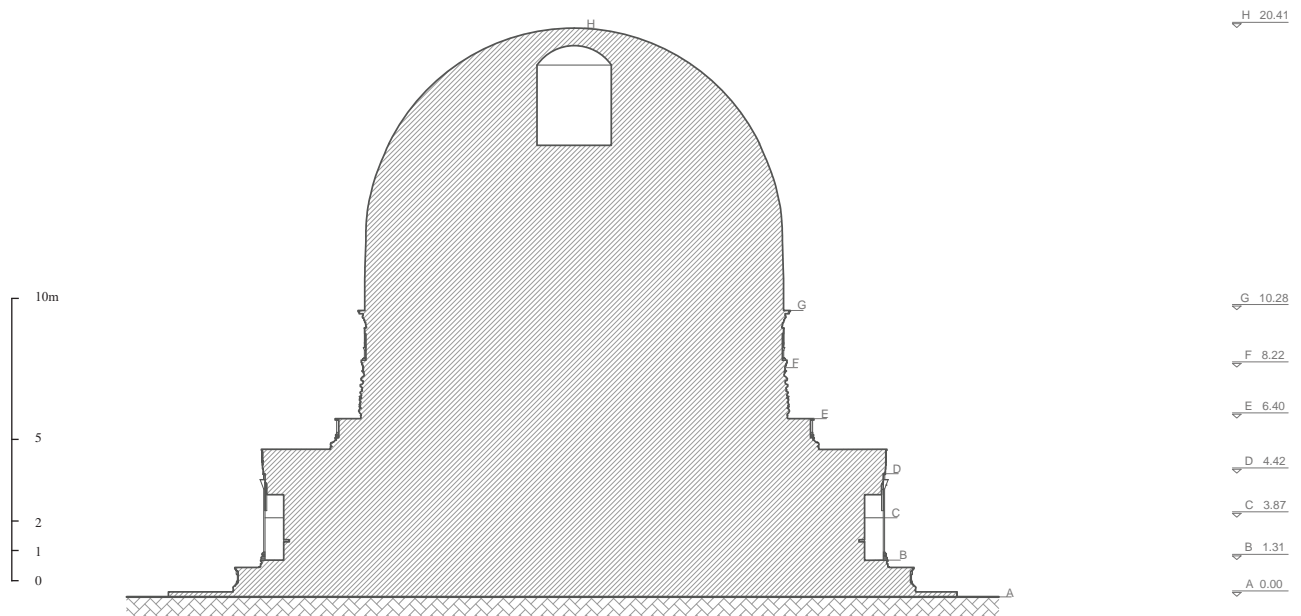
مقطع طولی A-A استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین).

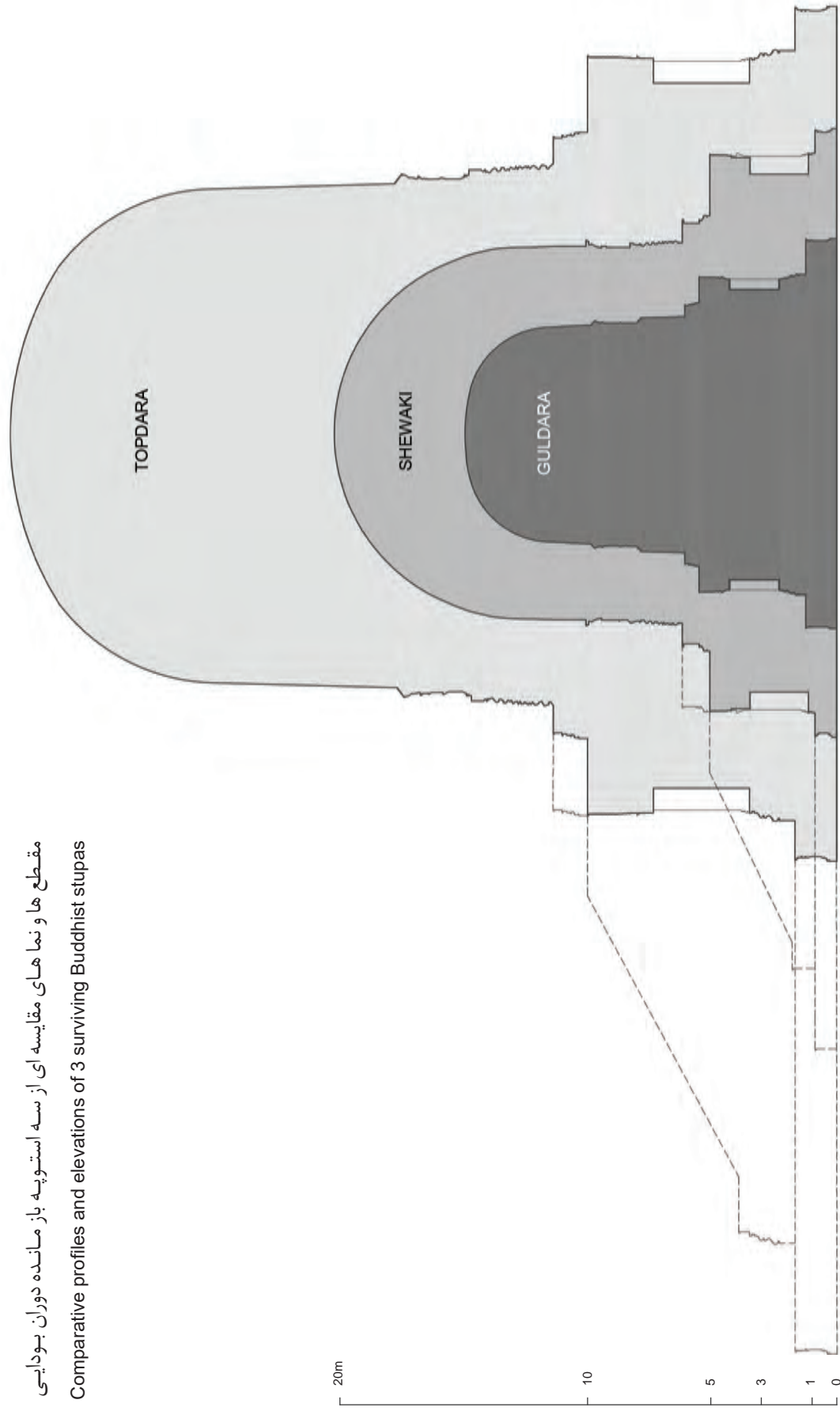
Section B-B through structure, prior to (above) and after conservation (below).

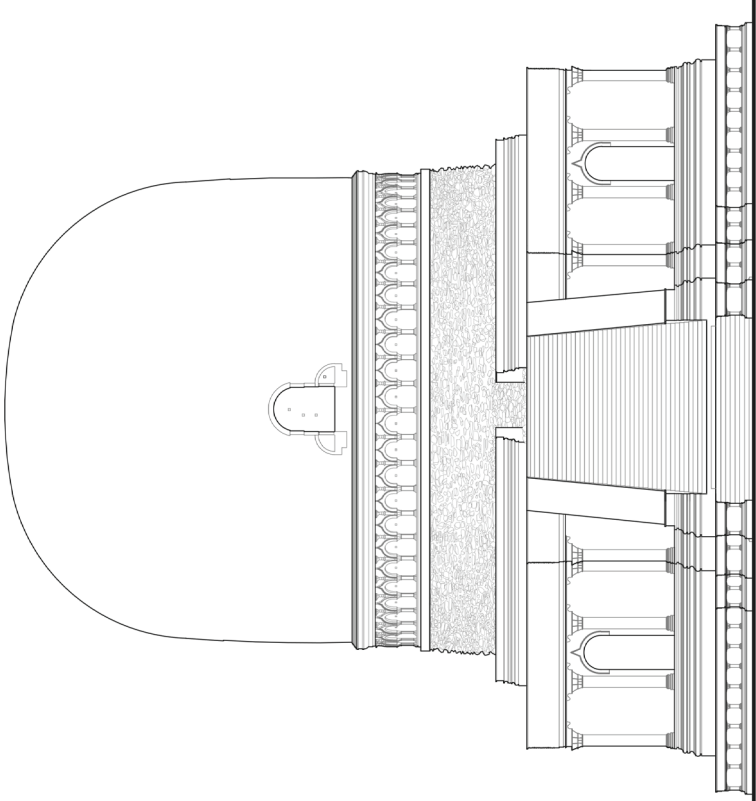
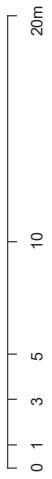
مقطع عرضی B-B استوپه قبل از کار (بالا) و بعد از کار (پایین).

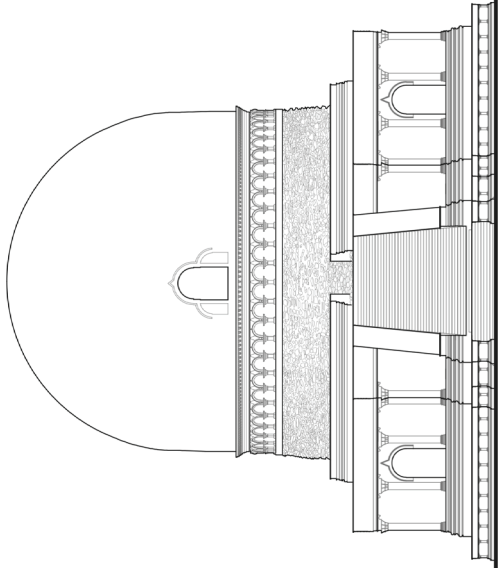

مقطع‌ها و نماهای مقایسه‌ای از سه استوپه باز مانده دوران بودایی
Comparative profiles and elevations of 3 surviving Buddhist stupas

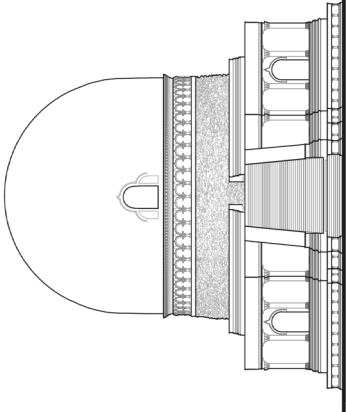

TOPDARA

SHEWAKI

GULDARA

Project Team

View of stupa and platform from south-east prior to (above) and after conservation (below).

نمای جنوب شرقی استوپه، قبل (بالا) و بعد از مرمت (پائین).

View of stupa and outer platform from north-east prior to (above) and after conservation (below). نمای شمال شرقی استوپه، قبل (بالا) و بعد از مرمت (پائین).

وزارت اطلاعات و فرهنگ
امارت اسلامی افغانستان

موسسه مشورتي و حفظ
ميراث های فرهنگی افغان

اتحادیه بین المللی حفاظت
از میراث فرهنگی

Ball, Warwick. *Archaeological Gazeteer of Afghanistan – Catalogue des sites archeologiques d’Afghanistan*. Paris: Editions Recherche sur les Civilisations, 1982.

Ball, W., Bordeaux, O., Mac Dowall, D., Sims-Williams, N., Taddei, M. “From the Kushans to the Shahis”. In *The Archaeology of Afghanistan*, eds., W. Ball and N. Hammond. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019.

Errington, E. *Charles Masson and the Buddhist Sites of Afghanistan: Explorations, Excavations, Collections 1832-1853*. London: British Museum, 2017

Foucher, A. *Beginnings of Buddhist Art*. London: H. Milford, 1917.

Fussmann, Gerard & LeBerre, Marc. *Monuments Bouddhiques de la region de Caboul*. Paris: deBoccard, 2008.

Honigberger, M. *Thirty-Five Years in the East*. London: Balliere, 1852.

Klimburg-Salter, Deborah. “Corridors of Communication across Afghanistan 7th to 10th centuries”. In *Paysages du centre de ‘Afghanistan: Paysages Naturels Paysages Culturels*, eds. V. Marigo and G. Rossignol. Paris: CEREDAF, 2010.

Lezine, A. “Trois Stupa de la Region de Caboul”. In *Artibus Asiae*, Vol 27, No. 1/2 Zurich: 1964.

Marquis, Philippe. *Mes Ainak/DAFA Assessment 15/XI/2010*. Kabul: DAFA, 2010.

Paiman, Zafar & Alram, Michael. *Tepe Narenj à Caboul, ou l’Art Bouddhique à Caboul au Temps des Incursions Musulmanes*. 2 Vols. Collège de France. Publications de l’Institut de Civilisations Indienne. Paris: de Boccard, 2013.

Wilson, H.H. *Ariana Antiqua: a descriptive account of the Antiquities and Coins of Afghanistan: with a memoir on the buildings called topes*, by C. Masson Esq. London: East India Company, 1841.

^{vi} حفاری‌های ۲۰۱۵م در تپه مرنجان نشانه‌هایی از رنگدانه سرخ و طلائی را بر روی تکه‌هایی از گچ آهکی متصل به سکوی استوپه را آشکار ساخت.

^{vii} شامل یک لایه اساس از گچ آهک - حاوی سنگ آهک خرد شده - با پوشش ملاتی از ریگ و آهک.

^{viii} گونیگر از وجود یک «ساختار دایره‌ای» در هسته استوپه همراه با یک ظرف نگهداری اشیا مقدس گزارش داد که احتمالاً از قرن اول یا اوایل قرن دوم است. شواهدی دیگر (برای مثال در مناطق کمری و بیماران) وجود دارد که استوپه متعاقباً توسعه و تغییر یافته است (Errington, Charles Masson, ۳۶).

^{xi} Errington هشت تغییر احتمالی در جزییات معماری مورد استفاده در رواق نزدیک بدنه استوانه‌ای چندین استوپه در منطقه شناسایی کرد (Charles Masson, ۳۰).

^x "Corridors of Communication", Klimburg-Salter, ۱۷۵.

^{xi} Errington, Charles Masson, ۷۳.

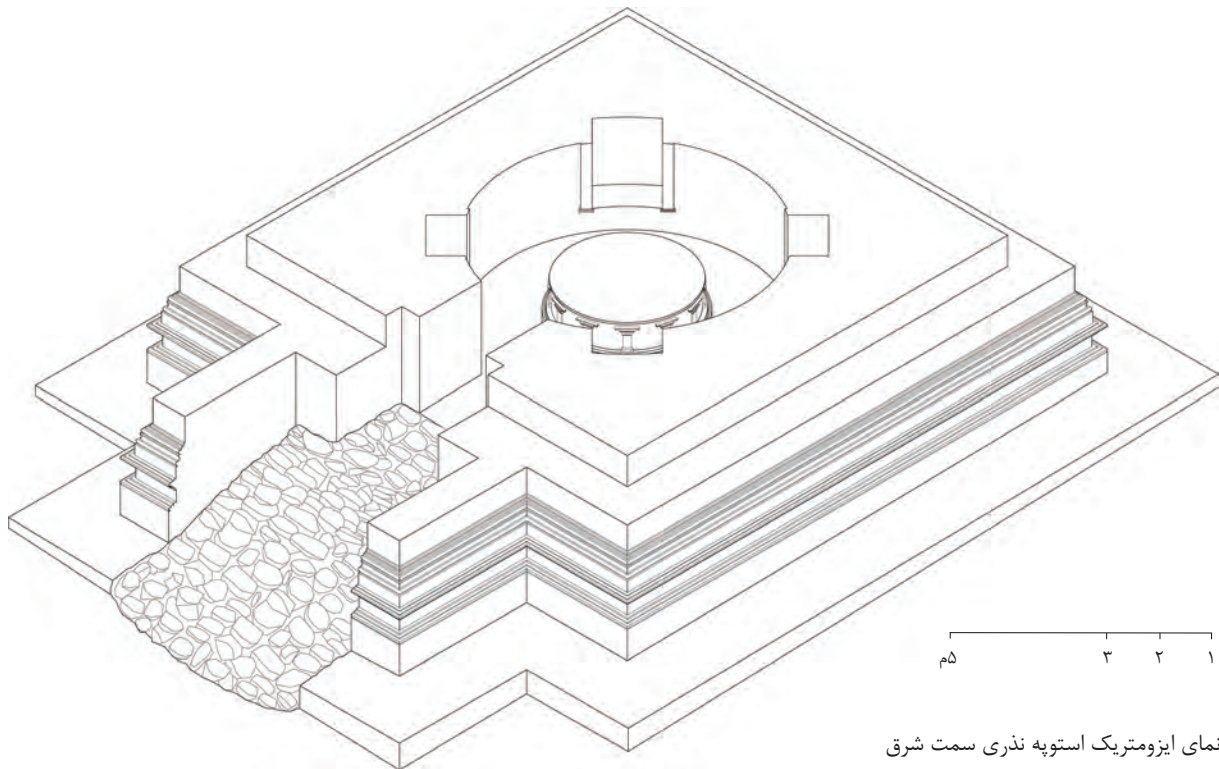
^{xii} Errington, Charles Masson, ۱۸.

^{xiii} Ball, Archaeological Gazeteer, ۳۵۳.

^{xiv} Masson, Topes, ۶۰-۶۱.

^{xv} Masson, Topes, ۵۵-۶.

^{xvi} بازسازی عاقلانه و منطقی به منظور اطمینان از پایداری کلی بنا تاریخی و دوام آن در شرایطی که نگهداری منظم آن در آینده بعید است قابل توجه می‌باشد. این امر در مفاد منشور ونیز (۱۹۶۴م) ماده ۹ ذکر شده است: هدف مرمت حفظ و آشکارسازی ارزش زیبایی‌شناختی و تاریخی آثار باستانی مبتنی بر احترام به مصالح اولیه و اسناد اصیل است. مرمت در نقطه‌ای که حدس آغاز می‌شود باید توقف گردد و هر کار اضافی که ضروری است باید از ترکیب معماری متمایز و مهر معاصر داشته باشد.

در شمال شرقی این سازه بقایای یک ساختار سنگی جدیدتر است که حفظ و تثبیت شده‌اند. همچنان بخشی از یک دیوار سنگی در غرب رو به شمال شرقی استوپه اصلی موجود است که در آنجا ستونی به ارتفاع سه متر از جنس تراشه سنگ طبیعی نیز وجود دارد.

ⁱمختصات این مکان برابر است با $34^{\circ}26'N$ با $69^{\circ}17'E$.

ⁱⁱ Fussman, Monuments Bouddhiques, ۸.

ⁱⁱⁱ Ball, "From Kushans to Shahis", ۳۵۲.

^{iv} تشریح تشابهات نسبت استوپه و جزئیات تزئینی خاص در گل دره و سایر مکان‌ها در منبع (Trois, "Lezine, Stupa", ۹-۱۰)

^v از آنجایی که استوپه‌های موجود در شاخ برانتا - جنوب غربی شیوکی - در کوه باریکی قرار گرفته است و از دشت قابل دید نیست بنابراین این اصل برای این استوپه‌ها قابل تعمیم نمی‌باشد.

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

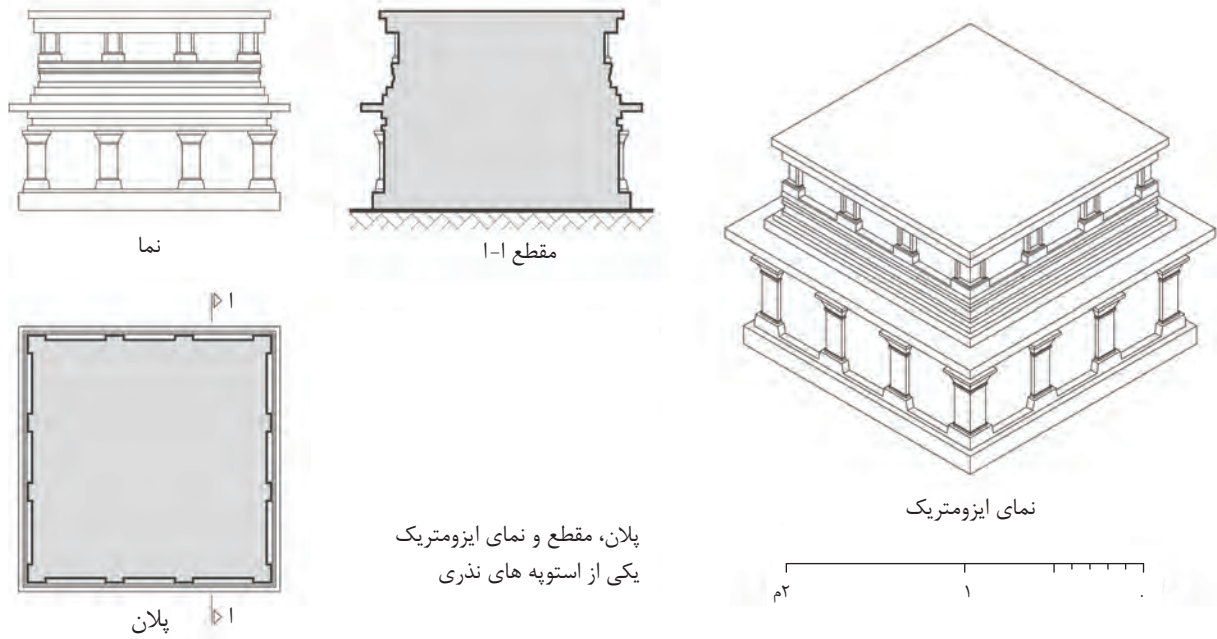
دیوار موجود در امتداد سمت شمالی سکوی خارجی تا حدودی به سمت شرق گسترش یافته است که ممکن است عبادتگاه (Vihara) را محصور کرده باشد. در پی حفاری تعدادی حفره (Trench) های این ساحه قسمت هایی از دیوار سنگی آشکار شد که بخش هایی از آن به گونه ای آشکار شده است که نشان دهنده مراحل ساخت و تعمیر را در گذر زمان نشان می دهد. منابع موجود در محل اجازه کاوش منظم یا بیشتر را در این منطقه نمی دهد.

عکس هوایی استوپه و تخت بیرونی (سمت چپ)، حفره های آزمایشی (وسط)، و استوپه نذری مدور (سمت راست) جریان کار در سال ۲۰۲۲ را نشان می دهد.

در حدود ۱۲۰ متر به سمت شرق استوپه بقایای یک ساختار غیرمعمول قرار دارد که در زمان بررسی های اولیه تا حدودی قابل مشاهده بود. حفاری این مجموعه بقایای تهداب یک استوپه مدور (با قطر ۵/۴۵ متر) را نشان می دهد که در اطراف آن راهرو به عرض ۲ متر و محصور با سازه سنگی مربعی به طول ۱۰/۷۵ متر است که فورم داخلی آن با چهار طاقچه عمیق در لبه بیرونی سنگ کاری قرار دارد. دسترسی به راهرو از سمت غرب و از سمت استوپه اصلی می باشد. در نتیجه حفاری میتوان تعیین جزئیات مفصل بندی در اطراف تهداب استوپه مرکزی و در ارتفاع بیرونی سازه را تعیین کرد و این امر اساس حفاظت و بازسازی را شکل داده است.

این سازه‌ها بر روی یک تخت خارجی با ابعاد ۷۸*۵۵ متر قرار دارند که به نظر می‌رسد در چندین مرحله ساخته شده باشند. از حفاری در امتداد سمت شمال و غرب در جایی که ارتفاع سطح زمین کاهش می‌یابد، دیوارهای سنگی با برج‌های نیمه دایره‌ای آشکار گردید و در طول حفاری در گوشه شمال غربی تخت خارجی نشانه‌هایی از فضای پایین‌تر در امتداد راهروهای محصور که به موازات لبه غربی آن قرار دارد یافت شد که پس از ترمیم این دیوارها، نواری از سنگ فرش در امتداد دیوار جان پناه‌های تخت بیرونی به عنوان یک اقدام حفاظتی تعبیه شد.

در مرکز سمت شمالی سکوی بیرونی در امتداد محور اصلی استوپه در پی حفاری نشانه‌هایی از زینه یافت شد که از قسمت پایین‌تر به تخت خارجی منتهی می‌گردد. اگر چه متعاقباً این راه پله مسدود شده است اما به نظر می‌رسد که این زینه مسیر اولیه برای دسترسی به ساحه برای عابرین در نظر گرفته شده بوده باشد. (عکس زیر)

سر گلی بودیستاوا

با حفاری در بخش شمالی استوپه سازه‌های سنگ کاری شده از جمله هشت استوپه نذری آشکار گردید. در میان آن‌ها بقایای تعدادی اجاق یا کوره‌های خاک رس برای آهن و یا مس و در نزدیکی آن خاکستر وجود داشت.

در بخش شرقی بقایای یک مجسمه از جمله یک سر بزرگ بودیستاوا از جنس خاک رس سرخ و رد پای اشکال گچی ایستاده نیز مشاهده گردید. این عناصر احتمالاً در طاقچه‌ها یا سازه‌های نگهبان قرار داشتند که ممکن است بخشی از منطقه مقدس اطراف استوپه باشد.

ساختار تخت بیرونی، استوپه‌های نذری در سمت شمال و دیوارهای مرمت شده سمت شرق استوپه ۲۰۲۲

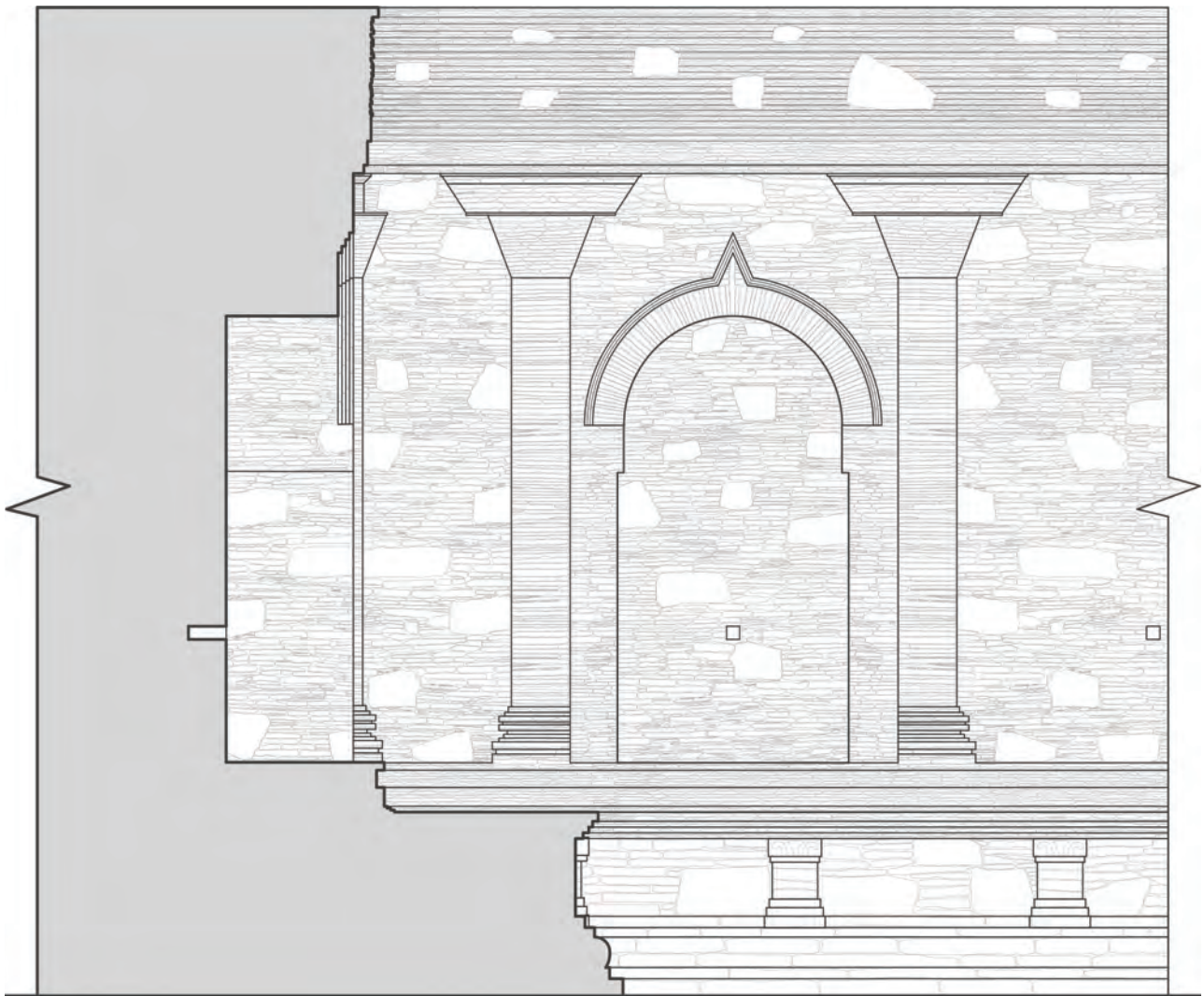
در سمت شمال تخت استوپه (Anda)، آثار باقی مانده از یک راه زینه با عرض شش متر یافت شد که تقریباً ۱۲ متر به سمت تخت بیرونی امتداد دارد. حفاری‌های انجام شده در این منطقه نشان داد که بخش پائینی پله‌ها در برخی مراحل با اضافه شدن پاگرد و یک بخش کوتاه دیگر از پله‌ها به سمت شمال تغییر کرده است. دیوار جانبی این زینه در سمت شرق با اتصالاتی غیرمشابه با سایر استوپه‌های این منطقه باقی مانده است. براساس ابعاد برداشت شده از چندین پله اصلی حفاری شده، زینه و دیوار جانبی آن بازسازی شده اما دیوارهای جانبی دو سمت زینه به دلیل عدم وجود اثری از قبل ناتمام رها شده‌اند.

جریان کار حفظ و مرمت تهداب زینه اصلی ۲۰۲۲

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

مقطع و قسمتی از نمای تخت پائینی و تخت اصلی استوپه

۲ م ۱ ۰

سطح فوقانی تخت یا سکو (Anda) ۵/۳ متر بالاتر از سطح زمین است اگرچه حفاری در گوشه شمال غربی نشان می‌دهد که سطح پوشیده آن در حدود ۱/۲ متر پایین‌تر از سطح کنونی زمین قرار دارد که در آن سنگفرش اصلی نیز پیدا شده‌است. این امر گویای این مطلب است که لایه‌هایی از سنگ کاری به استوپه شیوکی در زمان استفاده از آن اضافه شده و در نتیجه ساختار آن را تغییر داده شده است.

جریان کار حفاری تخت اصلی استوپه ۲۰۲۱

پس از برداشتن داربست از اطراف بدنه استوانه‌ای شکل، حفاری در دور استوپه بخش‌هایی از بنا را آشکار ساخت که بخشی از تخت اصلی (Anda) مربعی با اضلاع $۲۲/۵$ متر بود. از این بقایا می‌توان جزئیات اتصال اصلی بخش پائینی استوپه را تعیین کرد که در اطراف آن یک تهداب تخت گونه باریک به طول یک متر از دیواره‌های خارجی تخت اصلی گسترش یافته بود و ۹۰ سانتی متر بالاتر از سنگ‌های کف سازی قرار دارد.

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

در بررسی‌های مرتبط به معماری بخش پایین بدنه، برعکس برخی دیگر از استوپه‌ها (مثلاً گل دره) که با الگو بنایی گنبدی با ستون‌ها مفصل‌بندی شده است، اثری یافت نشد. در صورت عدم وجود شواهد این عناصر در شیوکی، تصمیم بر این شد که صرفاً استحکام کاری کرده و شرایط این و سایر بخش‌های آسیب‌دیده بافت را قبل از مرمت مستند سازی نماییم.

با انجام حفاری در زیر این بخش، بقایای یک مسیر باریک اطراف بدنه استوانه‌ای (۸۰ سانتی متر عرض و سطح کفسازی شده ۹۰ سانتی متر بالای سطح تخت اصلی) متصل به ستون‌های چهارگوش با فاصله ۳۰/۱ متر از مرکز آشکار گردید. که امکان دارد این بخش برای گردش عبادت کنندگان در اطراف بدنه اصلی مورد استفاده قرار می‌گرفته است و در حال حاضر دسترسی به این قسمت از سمت شمال با یک زینه با عرض ۱/۲ متر از سطح تخت انجام می‌گیرد.

مقطع از بین تخت پائینی، تخت اصلی و تخت مدور استوپه

- ۱ - گنبد
- ۲ - طاق‌های مدور
- ۳ - تخت مدور
- ۴ - پایه ستون‌های مدور
- ۵ - تخت اصلی (Anda)
- ۶ - طاق تخت اصلی
- ۷ - تخت پائینی

۱

۲

۳

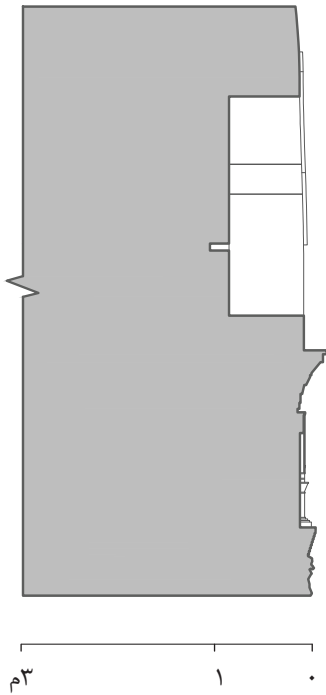
۴

۵

۶

۷

مقطع از بین طاق بزرگ شمالی

پس از تکمیل کار بر روی گنبد، کار بر روی بدنه استوانه‌ای شکل با قطر ۱۵ متری آغاز گردید. مرحله اولیه شامل مرمت بخش‌های آسیب‌دیده ردیف سنگ کاری در بالای فرورفتگی بود که نقش استحکامی و تزئینی بر عهده داشت.

در زیر این ردیف سنگ کاری، ۵۶ طاق نما (هر کدام با ابعاد ۵۸ سانتی متر عرض و ۴۰ سانتی متر ارتفاع) همراه با ستون‌های چهارگوش بین آنها (به نام کرنیتن هندو) شبیه به ستون‌های دیگر در منطقه کابل هستند. این ستون‌ها از قوس‌های نیمه دایره‌ای (با یک قله کوچک در راس) نگهداری می‌کنند که بین آن‌ها عناصر کمان شکل وجود دارد. از ۵۶ طاق، ۸ مورد نیاز به بازسازی کامل داشتند و ۲۲ مورد به طور جدی آسیب دیده بودند و نیاز به مرمت داشتند و ۲۶ مورد دیگر سالم مانده بودند. همچنین ترمیمات گسترده‌ای در ردیف سنگ کاری فوق‌الذکر انجام شد که این ناحیه را از بخش پائینی بدنه استوانه‌ای شکل استوپه جدا می‌کند.

طاق بزرگ شمالی و طاق‌ها مدور استوپه، بعد از مرمت ۲۰۲۱

طاق بزرگ شمالی و طاق‌ها مدور استوپه، قبل از مرمت ۲۰۲۰

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

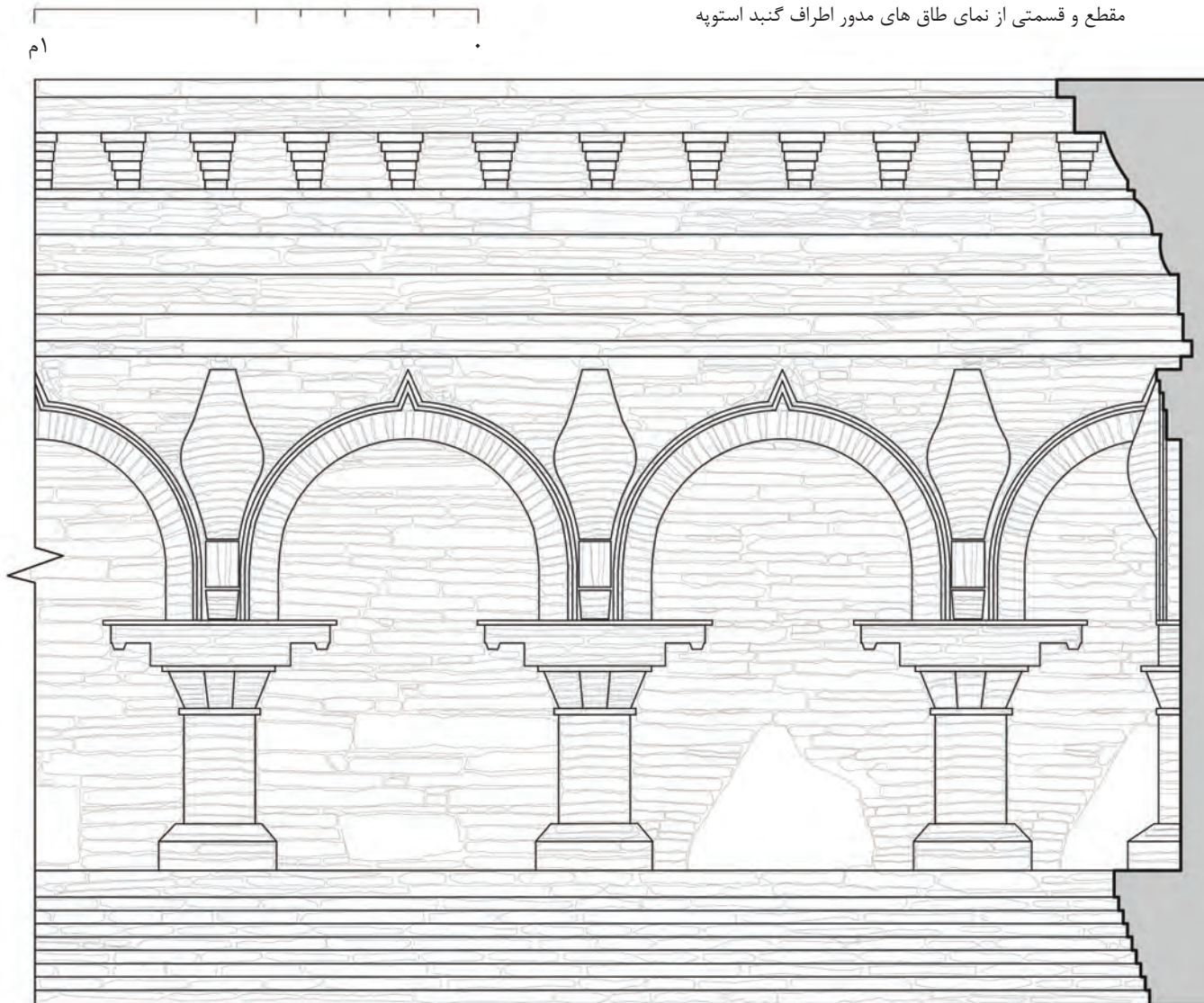
حفظ و مرمت طاق بزرگ سمت شمال استوپه ۲۰۲۱

همانند نمونه‌های دیگر در منطقه، استوپه شیوکی دارای فرورفتگی در بخش پائینی بدنه است که با زینه اصلی تخت (Anda) همتراز می‌باشد. با وجود آسیب جدی در آن، ابعاد این فرورفتگی عمیق (با اندازه ۱.۵ متر عرض، ۲.۲ متر ارتفاع و ۸۰ سانتی متر عمق) قابل اندازه‌گیری است و در دو طرف آن دو فرورفتگی کم‌عمق دیگری وجود دارد که همگی بازسازی شدند. این احتمال وجود دارد که فرورفتگی مرکزی مجسمه بودا را در خود جای داده باشد که با ستون‌های تزئینی در دو طرف ثابت شده‌اند.

مقاطع باقیمانده گنبد به عنوان مرجعی برای بازسازی مقاطع آسیب دیده عمل کرد که سطح بیرونی آن با تراشه سنگ و قسمتی با الگو گنبدی پوشیده شده بود و مصالح آن ملات آهک شامل سمنت آهکی ۱:۴: ریگ: آب. مقاطع بازسازی شده با یک برآمدگی ۳۰ میلی متری از سطح اصلی ساخته شد تا آن‌ها را از بافت اولیه متمایز کند. ترک‌ها در بنا اصلی به طور مشابه پر گردید و دوخته شد. لبه‌های بیرونی نواحی بازمانده از گچ آهکی اولیه روی گنبد با ملات آهک مستحکم و صاف گردید تا آسیب بیشتر ناشی از عناصر را محدود کند.

مقطع و قسمتی از نمای طاق‌های مدور اطراف گنبد استوپه

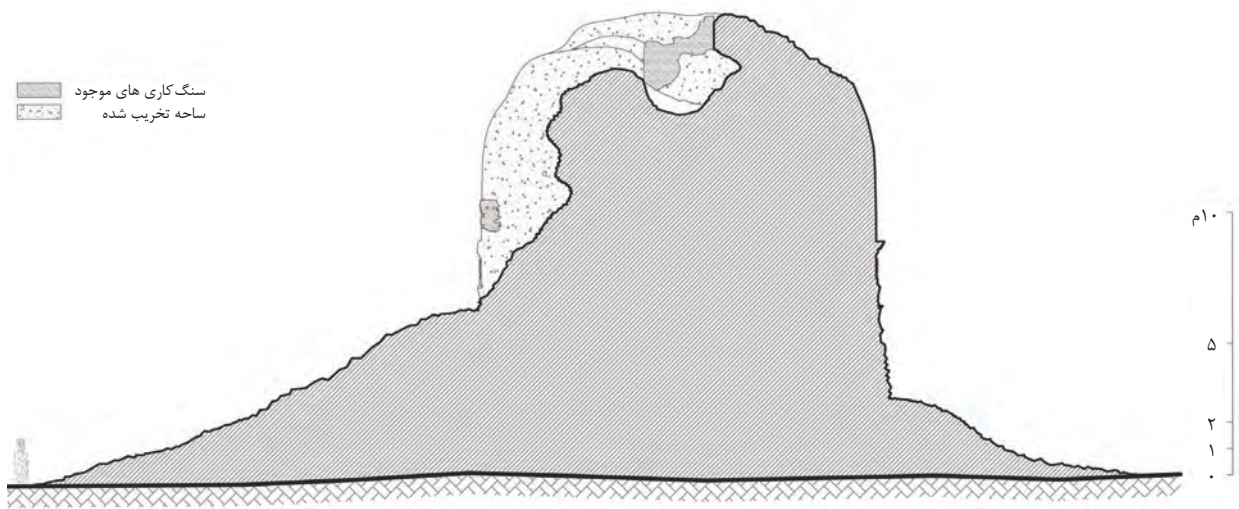
حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

پس از بحث و گفتگو با تیم پروژه تصمیم بر بازسازی گنبد به منظور پایداری در ساختار آن گرفته شد.^{xiv} از این رو با حذف مصالح سست و با کاربرد دوغاب آهک بخش‌های ناپایدار در هسته گنبد تثبیت شدند. قبل از اینکه حفره‌ها با سنگ کوچک پر شود (بسیاری از سنگ‌ها از دامنه تپه‌های اطراف استوپه گرفته شده‌اند) همانند بافت اولیه در ملات گل قرار گرفت. اتاقک نگهداری آسیب دیده در طول این کار ترمیم شد. (عکس زیر)

مقطع استوپه، قبل از حفظ و مرمت

در سال ۲۰۲۰ میلادی، برای ثبت وضعیت استوپه در آن زمان قبل از هر گونه مداخله، داربست‌هایی در اطراف بدنه نصب گردید تا اندازه‌گیری‌ها و ترسیمات به طور دقیق انجام گیرد. با انجام این کار مشخص گردید که چگونه غارت، فرسایش طبیعی و جنگ‌های داخلی به استوپه آسیب رسانیده است. در مرکز هسته بنا بقایای یک اتاقک نگهداری از جعبه تبرک (به ابعاد ۲/۷ مترمربع و ۳/۶ سانتی متر ارتفاع) با دیوارهای داخلی با طرح سنگ کاری دیده می‌شود. احتمالاً این فضایی بوده است که در سال ۱۸۳۲ میلادی هونیگرگر در جستجوی آثار به آن دسترسی پیدا نکرد اما متعاقباً گشوده شده است (عکس زیر). در زمان بررسی‌ها قسمتی از آن پر از خاک و سنگ بود و هیچ شی یا اثری یافت نشد.

همانند سایر استوپه‌ها، این استوپه از سنگ و ملات گل با استفاده از روش‌های بنایی ساخته شده است. هسته اصلی این بنا از پاره سنگ با یک نمای خارجی با ردیف‌هایی از سنگ‌های مسطح و لایه لایه است که در فواصل از سنگ‌های مسطح به روش بنایی دی‌پیر (سبکی از بنایی با سنگ که در آن فضاهای بین تکه سنگ‌های بزرگ توسط قطعات سنگی صاف و نازک از هم جدا می‌شوند) طراحی شده‌اند که یک نمونه شبیه شطرنجی حاصل آورده است. هدف از این روش ایجاد پیوند مستحکم بین تراشه سنگ و هسته سنگ کاری است. بدیهی است که مهارت و تلاش قابل توجهی در شکل‌دهی و قرار دادن قطعات لایه‌های سنگ انجام گرفته است که عناصر تزئینی استوپه را تشکیل می‌دهند حتی اگر این اثر پرکار بعدها با گچ نیز پوشیده می‌شد. ماسون ساخت این استوپه را به این ترتیب شرح می‌دهد:

این آثار تاریخی عمدتاً ساخته شده از لایه‌های سنگی حجیم در زمین آماده و کوبیده شده مستحکم گردیده است. برخی از سنگ‌های داخلی آرایش یافته است و برخی دیگر از دامنه تپه‌های اطراف انتخاب شده‌اند. در حالی که فضای داخلی استوپه پارچه‌های عظیمی از سنگ‌ها و خاک هستند سطوح خارجی از نظم برخوردار است. در قسمت بالایی تعداد زیادی از آن‌ها، ردیف‌های از سنگ‌های منظم هم مرکز، با فواصل بین آن‌ها، تا قله ادامه یافته‌اند. چون فضای میان این حلقه‌های متحدالمرکز با سنگ‌های باریک منظم پر می‌شود استوپه دارای آرایش عجیب و جالبی در سطوح بالایی می‌باشد. قالب‌ها، ستون‌های چهارگوش، طاق‌ها و سایر تزئینات با سنگ‌های لوح به گونه تمیز و خاص و با استفاده از منابع محلی شکل گرفته است. ملات آهکی سفید بر روی بخش‌های فوقانی استوپه، از جمله قالب‌های اطراف و کمربندهای تزئینی به عنوان پوششی تعبیه شده است و بخش‌های پائینی به دلیل آسیب در گذر زمان قابل مشاهده نیست.^{xv}

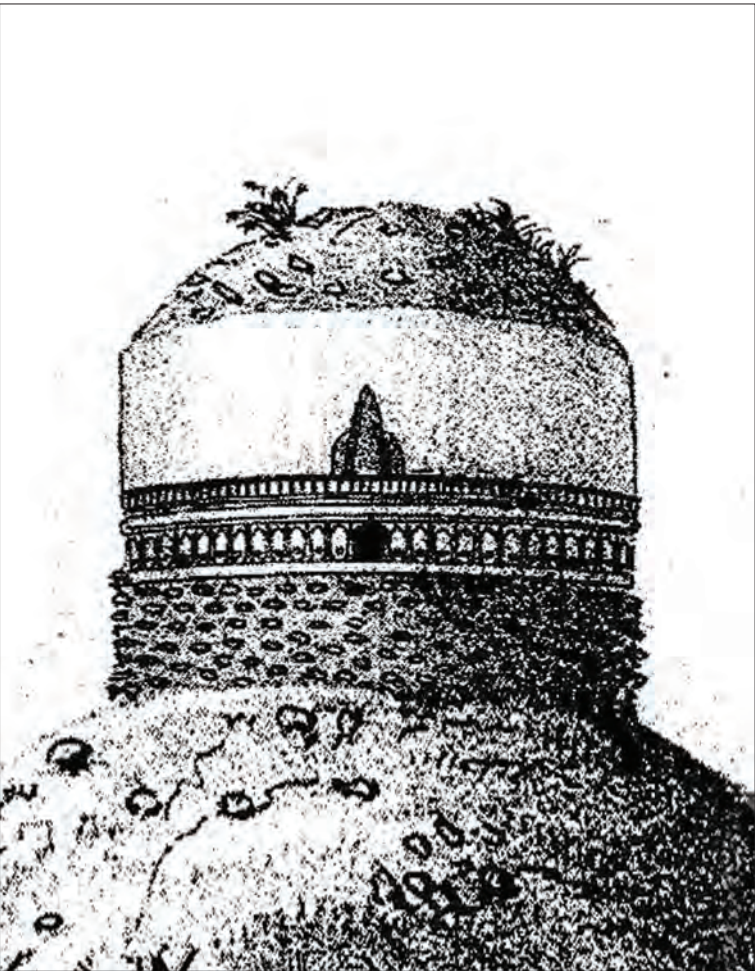
گنبد و بدنه استوانه‌ای شکل

گنبد و بدنه استوانه‌ای شکل آسیب دیده تنها عناصر استوپه شیوکی بودند که در طول بررسی های اولیه در سال ۲۰۲۰ میلادی مشاهده می‌شدند. همانند دیگر ساحات باستانی که استوپه یا عبادتگاه‌ها در آنجا قرار دارند، استوپه شیوکی روی تپه‌ای قرار داشت که بافت مواد اولیه آن در طول زمان تغییر کرده بود. راس گنبد تا حد زیادی به دلیل حفاری‌های هانیگبرگر و همچنین ضربه های توپخانه‌ای جنگ های داخلی پس از سال ۱۹۷۹ میلادی متلاشی شده بود (که در عکس های اوایل دهه ۱۹۷۰ میلادی موجود است).

سمت شمال غربی استوپه شیوکی، ۱۹۷۰ (Thewalt)

نقاشی چارلز ماسون از استوپه شیوکی، ۱۸۴۲ م

بر طبق گزارش‌ها در میان اشیا برداشته‌شده ظرف سنگ صابون و درون آن اشیا ساخته شده از طلا، نقره، مروارید، سنگ‌های نیمه قیمتی و تکه‌ای از پوست درخت چنار با خط خاروشتی قرار داشت. چارلز ماسون، ماجراجو انگلیسی، پس از بازدید از شیوکی، نقشه‌های آن را تهیه کرد و به یافته‌های هونیگبرگر در مجله خود اشاره کرد. ماسون بین ۱۸۳۲ تا ۱۸۳۵ میلادی آثار باستانی از جمله چند سکه را از بیش از ۱۰۰ مکان بودایی در کابل، جلال آباد و وردک کشف کرد. مستندات و تحلیل‌های او در تعیین اهمیت مکان‌ها و مطالب بودایی در تاریخ منطقه از اهمیت چشم‌گیری قلمداد می‌شود^{xii}. شیوکی توسط فوجر (۱۹۴۲ م)، میزونو (۱۹۶۵ م) و فوسمن (۲۰۰۸-۱۹۷۲ م) نیز مورد کاوش قرار گرفت^{xiii}.

با توجه به نوشته‌های ماسون در مورد این مناطق در سال ۱۹۳۲ میلادی، این امر مهم برداشت می‌شود که او به اهمیت این مجموعه از مکان‌های بودایی (همچون شیوکی) پی برده بود:

دشتی که در شرق کابل قرار دارد از جنوب به خط الراس کوه‌هایی که حدود ۱۰ مایل امتداد دارد محدود می‌شود. در دامنه شمالی این سلسله جبال، در امتداد دامنه‌های آن، حدود یازده یا دوازده استوپه است که دو یا سه مورد آن‌ها بزرگی قابل توجهی دارند. آن‌ها را می‌توان به سه گروه تقسیم‌بندی کرد: اولی و نزدیک‌ترین به کابل مشرف به آن بخش از دشت، شیوکی نامیده شده است. در میان آن‌ها بنای یاد بود اصلی، همراه با پنج یا شش سازه در قسمت پایین‌تر است که در گوشه‌های تپه‌های مجاور آن قرار دارد. در زیر یا شرق این گروه، در جنوب دهکده کمری، دو استوپه دیگر هستند که یکی از آن‌ها بزرگتر است و در بخش شرق سه استوپه دیگر است که سه توپان نامیده می‌شوند. از تمامی این مجموعه باز شده توسط هونیگبرگر تنها دو مورد نتیجه داد^{xiv}.

در هیچ منبع نوشتاری معاصر اشاره‌ای به ابعاد استوپه شیوکی نشده است اما با توجه به ابعاد آن تعداد زیادی از زائران را در خود جای می‌داده است. در ابتدا افراد اروپایی از وجود بقایای آثار بودایی افغانستان در دهه ۱۸۲۰ میلادی در امتداد مسیر اصلی میان پیشاور و کابل از طریق گذرگاه خیبر آگاه شدند؛ در واقع ماجراجویان بریتانیایی همچون ویلیام مورکروفت و جورج تریبک گزارش‌هایی از وجود اماکن باستانی تهیه کردند.

استوپه شیوکی متعاقباً توسط مارتین هونیگرگر دکتر اروپایی که با کمک کارگران در ۱۸۳۲ میلادی در پی حفاری (غار) در بخش بالایی استوپه بود اشاره گردید. در این عملیات حفاری به دلیل عدم نفوذ به تخته‌های سنگی عظیم در اطراف اتاق نگهداری، تونل جانبی در سطح بدنه استوانه‌ای شکل حفر شد تا به ساختار مدور در هسته بدنه سنگ کاری شده استوپه دسترسی پیدا کنند.^{۱۱}

نقاشی از یافته‌های هونیگرگر در شیوکی، ۱۸۳۶م (Errington).

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

بقایای کوره های کوچک اولیه همراه با رسوبات پراکنده مس ناشی از حفاری بر روی سکوی بیرونی بیانگر بقایای کوره های اولیه کوچک، همراه با تکه های پراکنده مس و خاکستر که در نتیجه حفاری در روی تخت بیرونی در شواکی آشکار گردید نشان دهنده شواهدی از کار با مس در این ساحه باستانی است. استخراج معدن و ذوب مس در مقیاس صنعتی در مس عینک، در ۳۰ کیلومتری جنوبی این ساحه، سهم عمده ای در اقتصاد دوران باستان داشته است. ثروتی که از این مسیر حاصل میشد این امر را محتمل می ساخت که در آن زمان فرقه های بودایی بزرگتری نیز در رأس قدرت سیاسی بوده اند.^x

تکه‌های اشکال سفالی و گچی بدست آمده از حفاری بخش عبادتگاه روی تخت بیرونی استوپه ممکن است توسط افراد اهدا شده باشند. ساخت و ساز در این مقیاس منابع قابل توجهی را می‌طلبد و در دوره‌ای که تجارت و بازرگانی ثروت چشم‌گیری را در میان یک گروه تاجران بدست آورده است احتمالاً یک یا چند نفر از آن‌ها اداره استوپه را نیز در اختیار داشته‌اند. علاوه بر موقوفات زائران برای تامین بخشی از هزینه‌های امور عبادی احتمال دارد که زمین‌هایی برای تامین منابع مازاد وجود داشته‌است. گمان می‌رود که اعضای گروه مذهبی نیز مستقیماً در فعالیت‌های تجاری مشارکت داشته‌اند.

نمای هوایی از حفاری ساحه مس عینک، ولایت لوگر، ۲۰۱۵ (Brent E. Huffman)

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

دسترس قرار می‌داده است. در پی حفاری مرتبط با اقدامات حفاظتی، لایه‌های رسوبی و سنگی مشاهده شد که در گذر زمان توپوگرافی منطقه را تغییر داده‌اند. این مواد از دامنه‌های کوهستان در طول سیلاب‌های فصلی شسته شده بود. بقایای دیوارهای سنگ کاری شده در شرق استوپه اصلی که احتمالاً بخشی از محلات مسکونی بوده‌اند سه متر پایین‌تر از سطح کنونی زمین قرار دارند؛ بنابراین ممکن است که جریان سطحی آب در گذر زمان دچار انحراف گردیده است.

بر اساس مقایسات انجام گرفته با ویژگی‌های معماری در سایر اماکن منطقه این امر مشهود گردید که این استوپه در چند مرحله بین قرون ۳ تا ۵ میلادی و در اطراف یک سازه اولیه مرتبط با قرن اول یا دوم ساخته شده است^{viii}. بر خلاف سایر استوپه‌های این دوره، بخش زیادی از اتصالات در بدنه استوانه‌ای شکل و سطوح پایین تخت (Anda) در استوپه شیوکی باقی مانده و تزئینات مورد استفاده شده در سازه از بین رفته است^{ix}. یافته‌ها در جای دیگر نشان می‌دهد این تزئینات به شکل صفحات سنگی یا عناصر گچی است که به سنگ متصل گردیده است و فرم‌های کلیدی یا وقایع زندگی بودا را نشان می‌هند. همراه با مجسمه‌هایی که در طاقچه‌های دور تخت (Anda) و در طاقچه محوری در ضلع شمالی گنبد قرار گرفته‌اند، این عناصر برای تعلیم عبادت‌کنندگان غیر روحانی که در آن زمان ممکن است تعداد کمی از آنها باسواد بوده باشند، در نظر گرفته شده است.

جریان کار حفاری و حفظ بقایای مجسمه گچی بر روی تخت بیرونی ۲۰۲۲

ادعا بر این اساس است که هر جا جمعیت و منابع میتوانستند معابد بودایی را حفظ کنند در آن منطقه این معابد گسترش می یافتⁱⁱ. با این حال هنوز در مورد بافت اجتماعی ساکن در این مجموعه‌ها که چطور برنامه ریزی و مدیریت شده بودند، یا در واقع معیشت و سبک زندگی افرادی که در نزدیکی آنها زندگی می کردند اطلاعات نسبتاً کمی وجود داردⁱⁱⁱ.

فرم اصلی معماری استوپه شیوکی با وجود اختلاف در مقیاس مشابه با سایر نمونه‌هایی است که در منطقه باقی مانده‌اند. بنابراین این امر بدیهی است که تشابه فیزیکی، حداقل از نظر شکل و نسبت، برای عبادت کنندگان و زائرین از درجه اهمیت بالایی برخوردار بوده است. با توجه به اینکه بسیاری از ساختمان‌ها بین قرون سوم و پنجم ساخته شده‌اند، از این‌رو برخی از مهارت های فنی مورد نیاز برای طراحی و ساخت آن‌ها در طول چندین نسل در منطقه تداوم داشته است^{iv}.

با وجود تمامی شباهت‌ها، استوپه کابل از لحاظ جهت با سایر نمونه‌ها تفاوت دارد. طراحی و جهت‌گیری استوپه -به جای ثابت بودن به یک نقطه جغرافیایی- به گونه‌ای است که قابل رویت باشند و در نتیجه زائران در حال عبور را جذب کنند^v. محور اصلی استوپه با میل به سمت شمال توسط راه زینه به تخت یا سکو (Anda) منتهی می‌شود و در واقع در جهتی قرار دارد که عبادت کنندگان از کابل به این مجموعه نزدیک می‌شدند. در مقابل، استوپه توپ دره در جهت شرق و به سمت مسیر زیارتی دشت و دامنه و جهت‌گیری استوپه گل دره به سمت جنوب است. در واقع جایی که زائرین به این ساحه نزدیک می‌شدند. تقریباً در تمامی استوپه‌ها به منظور دید بهتر، گچ، رنگ و همچنین سازه‌های چتری مانند و پرچم در راس گنبد استفاده می‌شده است^{vi}. همین‌طور در استوپه شیوکی پلاستر گچی در قسمت‌های بدنه استوانه‌ای شکل و گنبد حفظ شده است^{vii}.

نزدیکی به منبع آب امری رایج در اکثر مکان‌های بزرگ عبادی در این منطقه است؛ هر چند که این مساله در شیوکی مشهود نیست. تعدادی چشمه در دامنه کوهستان منطقه وجود دارد و یک کاریز زیرزمینی درست به سمت جنوب استوپه و در جهت غرب جریان دارد؛ این امکان وجود دارد که این منابع، آب قابل اطمینانی برای ساکنان در

سمت شمال استوپه، سال ۱۹۷۲م (Mizuno)

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

ساحات باستانی بودایی در امتداد کوه منار غار

کابل

این مکان در حدود ۲۰ کیلومتری جنوب شرقی کابل و در ارتفاع ۱۹۲۵ متری از سطح بحر واقع گردیده و نام آن برگرفته از محل استقرار آن منطقه شیوکی^۱ است. این استوپه یکی از بهترین مکان های حفاظت شده از ده ها بقایای تاریخی دوره بودایی بوده که در دامنه کوه های منارغار در جنوب دره رود کابل شناسایی شده است. در طول این دره وسیع مسیر مهم تجاری و زیارتی وجود داشته که ممکن است برای این دسته از ساحات نیز قابل توضیح باشد، لیست فوق توسط ریاست محترم باستان شناسی تهیه و ترتیب گردیده است.

شماره	نوع	نام ساحه	موقعیت	X	Y	ارتفاع (متر)
۱	استوپه	تپه شاه	یخ دره	۶۹.۲۶۹۳۸	۳۴.۴۳۱۵۳	۱۹۶۲
۲	مخروبه	تپه شاه	یخ دره	۶۹.۲۷۰۹۲	۳۴.۴۲۹۲	۱۹۹۰
۳	عبادتگاه	سنگ لشمک	یخ دره	۶۹.۲۶۳۹۳	۳۴.۴۲۶۱۴	۱۹۶۵
۴	مخروبه	یکه توت	یخ دره	۶۹.۲۶۷۴۸	۳۴.۴۲۳۵۶	۲۰۸۵
۵	عبادتگاه	یکه توت	یخ دره	۶۹.۲۶۶۷۸	۳۴.۴۲۳۶۶	۲۰۸۱
۶	خانقاه	سنگلاخ چان	یخ دره	۶۹.۲۶۳۵۸	۳۴.۴۲۵۷	۱۹۶۶
۷	راهبان	سنگلاخ چان	یخ دره	۶۹.۲۶۲۹۲	۳۴.۴۲۵۲۷	۱۹۷۵
۸	چشمه	سنگلاخ چان	یخ دره	۶۹.۲۶۲۱۹	۳۴.۴۲۵۲۴	۱۹۸۸
۹	مخروبه	سنگلاخ چان	یخ دره	۶۹.۲۶۱۹۹	۳۴.۴۲۴۱۶	۱۹۹۵
۱۰	استوپه	سنگلاخ چان	یخ دره	۶۹.۲۶۰۷۲	۳۴.۴۲۵۰۴	۱۹۹۰
۱۱	عبادتگاه	سنگلاخ چان	یخ دره	۶۹.۲۶۰۳۷	۳۴.۴۲۵۱۶	۱۹۹۸
۱۲	مخروبه	سنجنگ	یخ دره	۶۹.۲۵۱۳۷	۳۴.۴۲۹۹۲	۱۹۸۵
۱۳	چشمه	سنجنگ	یخ دره	۶۹.۲۵۰۵۹	۳۴.۴۳۰۲۱	۲۰۰۲
۱۴	مخروبه	دره زندان	برنتی	۶۹.۲۴۳۸	۳۴.۴۳۳۴	۲۰۳۰
۱۵	استوپه	دره زندان	برنتی	۶۹.۲۴۱۶۲	۳۴.۴۳۱۸۴	۲۱۱۸
۱۶	برج	دره زندان	برنتی	۶۹.۲۴۱۱۸	۳۴.۴۳۰۸۴	۲۱۵۴
۱۷	مخروبه	دره زندان	برنتی	۶۹.۲۳۹۶۲	۳۴.۴۳۱۰۸	۲۱۴۱
۱۸	برج	دره زندان	برنتی	۶۹.۲۳۹۵۶	۳۴.۴۳۰۰۸	۲۱۷۱
۱۹	استوپه	دره زندان	برنتی	۶۹.۲۳۹۰۷	۳۴.۴۲۹۹۷	۲۱۶۱
۲۰	چشمه	کان دبی	کمری	۶۹.۳۰۴۸۲	۳۴.۴۵۲۴۱	۱۹۳۶
۲۱	مخروبه	کان دبی	کمری	۶۹.۳۱۰۹۴	۳۴.۴۴۹۰۱	۲۰۱۵
۲۲	استوپه	کان دبی	کمری	۶۹.۳۱۲۳۷	۳۴.۴۴۸۱۱	۲۰۴۵
۲۳	مخروبه	آب چکان	کمری	۶۹.۲۹۴۴	۳۴.۴۴۵۴۷	۱۹۵۳
۲۴	مخروبه	آب چکان	کمری	۶۹.۲۹۵۲۵	۳۴.۴۴۵۱۴	۱۹۶۱
۲۵	مخروبه	آب چکان	کمری	۶۹.۳۰۶۱۴	۳۴.۴۴۵۱۶	۲۰۰۲
۲۶	استوپه	آب چکان	کمری	۶۹.۳۰۶۳۸	۳۴.۴۴۴۶۹	۱۹۹۹
۲۷	مخروبه	آب چکان	کمری	۶۹.۳۰۶۸۳	۳۴.۴۴۴۲۸	۲۰۱۲
۲۸	مخروبه	آب چکان	کمری	۶۹.۳۰۶۹۸	۳۴.۴۴۳۶	۲۰۱۲
۲۹	استوپه	آب چکان	کمری	۶۹.۳۰۶۰۸	۳۴.۴۴۳۲۴	۲۰۱۳
۳۰	استوپه	کاریز امیر	شیوکی	۶۹.۲۸۰۸۴	۳۴.۴۴۱۰۱۴	۱۹۲۵
۳۱	عبادتگاه	کاریز امیر	شیوکی	۶۹.۲۸۲۲۱۲	۳۴.۴۴۱۰۰۹	۱۹۳۵
۳۲	عبادتگاه	کاریز امیر	شیوکی	۶۹.۲۷۸۲۰۳	۳۴.۴۴۰۲۵۶	۱۹۳۳

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی

که شامل مهندس عبدالحبیب نوری، مهندس عبدالجلیل رایان، مهندس بهزاد پایا، فرهاد سروش، مهندس زهره غنی و مهندس فاطمه فردخت و با حمایت اداری وحید احمد سخی و مسعود شاه گلابزی و کمک‌های فنی توسط جولیون لیزلی می‌باشد.

نمای عمومی استوپه و تخت بیرونی از سمت شمال غرب ۲۰۲۲

این نشریه مستندات و اقدامات حفاظتی مرتبط با مجموعه استوپه شیوکی واقع در ولسوالی بگرامی - قریه شیوکی ولایت کابل را شرح می‌دهد که مجموعه مذکور توسط موسسه مشورتی و حفظ میراث های فرهنگی افغان (ACHCO) و با حمایت مالی اتحادیه بین المللی حفاظت از میراث فرهنگی (ALIPH) بین جنوری ۲۰۲۰ تا نوامبر ۲۰۲۲ میلادی انجام شده است. این پروژه از جمله ابتکارات اجرا شده توسط موسسه (ACHCO) با هدف حفاظت از میراث فرهنگی افغانستان است. همچنین می‌توان به دو پروژه دیگر در دو ساحه بودایی به نام های توپ دره و تپه مرنجان به ترتیب واقع در پروان و کابل بین سالهای ۲۰۱۶-۲۰۲۰ میلادی اشاره کرد که در نشریه جداگانه به آنها پرداخته شده است.

هدف از تحقیقات گذشته و اسناد اخیر موسسه (ACHCO) در توپ دره، سایر اماکن و این نشریه کمک به درک دوران بودایی در تاریخ منطقه است. با توجه به اینکه هدف اساسی در شیوکی اقدامات حفاظتی از بافت باقیمانده بود، در این مورد نیز تمرکز بر روی تکنیک های ساخت و ساز و زبان معماری بین قرون سوم و پنجم است، هر چند عقیده بر این است که استوپه و سازه های مرتبط به آن در گذر زمان تغییر یافته اند. شایان ذکر است که استدلال های تصمیم گیری حفظ و مرمت در طول مراحل مختلف این پروژه از جمله کشف بخش های تدفین شده بنا اصلی تخت یا سکو (Anda) نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. آشکار شدن عبادتگاه (Vihara) در طول مراحل کار در شیوکی بر این امر مهم اشاره دارد که این مجموعه از مکان های بودایی که در امتداد مسیر مهم تجاری و زیارتی آن زمان قرار داشته است، نیاز به تحقیقات و حفاظت بیشتری دارند.

امروزه این استوپه منظری آشنا برای روستاییان شیوکی محسوب می‌شود و از نظر آنها این بناهای تاریخی دارای ارزش ذاتی است. احساس «مالکیت» توسط جامعه، که بسیاری از اعضای آن در کار حفاظت و مرمت مشارکت داشته اند در تضاد با تصورات بیرونی است که میراث فرهنگی افغانستان، به ویژه اماکن بودایی، به نوعی آسیب پذیر هستند. سرمایه گذاری در شیوکی بر این باور انجام گرفت که جامعه به بهترین صورت از این مکان حفاظت خواهند کرد تا به عنوان میراثی برای نسل آینده باقی بماند.

علاوه بر ساکنان این منطقه که بسیاری از آنها در این پروژه مشارکت داشتند اقدامات حفاظتی در شیوکی بدون کمک کارمندان ریاست باستان شناسی افغانستان به سرپرستی عزیزالدین وفا (محمد جان زاهدی، محمد سالم دادگستر، محمد یونس فایق، علی جاوید بکتاش، محمد عاصم صمیمی، محمد نسیم نژاد، عبدالحمید فیضی، مصطفی صالحی، نعمت الله محمدی، احسان الله رحیمی، شاه محمد، محمد عتیق عباسی، فدا محمد) و ریاست حفظ و ترمیم آبدات تاریخی جمهوری اسلامی افغانستان (شفیع الله واحدی) و امارت اسلامی افغانستان (بعد از آگوست ۲۰۲۱) امکان پذیر نبود. همچنان تیم پروژه (ACHCO)

موسسه مشورتی و حفظ میراث های فرهنگی افغان

کابل، افغانستان

(۲۰۲۳)

کلیه امتیازات، متون، عکس ها، و نقشه ها محفوظ و مربوط به موسسه (ACHCO) است

طرح و دیزاین: فرهاد سروش

با حمایت مالی اتحادیه بین المللی حفاظت از میراث فرهنگی (ALIPH) تحت پروژه ۲۰۱۹-۱۳۳۷
حفاظت از استوپه بودایی، افغانستان، کابل، شیوکی تهیه و نشر گردید.

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی
افغانستان، کابل، شیوکی

استوپه شیوکی

حفاظت از میراث به جا مانده دوران بودایی شیوکی، کابل، افغانستان

۲۰۲۰-۲۲

موسسه مشورتی و حفظ
میراث های فرهنگی افغان

